

การศึกษาจันทกนิรคำฉันท์ในแง่องค์ประกอบ

วรรณคดีประเภทเรื่องเล่าย่อมประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง และตัวละคร การศึกษาจันทกนิรคำฉันท์ในแง่องค์ประกอบจะเป็นการศึกษาว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวของวรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะอย่างไร และมีคุณค่าเพียงใด เมื่อพิจารณาในด้านความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันหรือไม่ และโดยเหตุที่จันทกนิรชาคกเป็นที่มาสำคัญค่านเนื้อหาของจันทกนิรคำฉันท์ การศึกษาวิเคราะห์จันทกนิรคำฉันท์แง่องค์ประกอบส่วนใหญ่จึงจะไ้กระทำในเชิงเปรียบเทียบกับจันทกนิรชาคก โดยศึกษาถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างอันแสดงให้เห็นพัฒนาการค่านลักษณะองค์ประกอบของจันทกนิรคำฉันท์ เพื่อเป็นการเน้นคุณค่าในด้านดังกล่าวของวรรณคดีเรื่องนี้

การศึกษาจันทกนิรคำฉันท์ในแง่องค์ประกอบจะได้ศึกษาตามหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 3.1 โครงเรื่อง
- 3.2 เนื้อเรื่อง
- 3.3 แก่นเรื่อง
- 3.4 ตัวละคร
- 3.1 โครงเรื่อง

ใน The Anatomy of Literature, H.R. Walley และ J.H. Wilson กล่าวถึงโครงเรื่องว่าเป็นการเรียงลำดับของเหตุการณ์ที่ประกอบกันขึ้น

เป็นรูปเค้าโครงร่างแห่งเนื้อเรื่อง¹

ลักษณะของโครงเรื่องนั้น M.M. Liberman และ E.E. Foster ได้เปรียบเทียบว่าเป็นประจักษ์ (โครง) กระดูกเปล่า ๆ ของเรื่อง² โดยมีหน้าที่เป็นกลไกเสริมส่งให้เนื้อเรื่องมีความสำคัญ³

อาจกล่าวได้ว่าโครงเรื่อง คือรูปเค้าคร่าว ๆ ของเรื่อง อันเป็นลักษณะที่กำหนดภายในซึ่งมีผลให้เนื้อเรื่องต้องดำเนินไปตามนั้น

ทั้งนี้การเรียงลำดับเหตุการณ์สำคัญในเรื่องว่ามีจุดเริ่มต้นที่ใด มีพัฒนาการไปอย่างไร และจบลงอย่างไร อันเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดรูปเค้าคร่าว ๆ ของเรื่องนั้นต้องเป็นการแสดงให้เห็นในแง่ความเป็นเหตุผลแก่กันและกันด้วย⁴ ดังนั้นโครงเรื่องจึงมักเกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้ง เพราะปัญหาความขัดแย้งมักเป็นเหตุให้เกิดเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งของบุคคลกับสภาพแวดล้อม หรือความขัดแย้งภายในจิตใจของมนุษย์เอง⁵

โครงเรื่องของจันทกนิรคาคำนธ์เป็นโครงเรื่องที่เกิดจากปัญหาความขัดแย้งซึ่งมีทั้งความขัดแย้งในตัวบุคคลและความขัดแย้งระหว่างบุคคลอันเป็นผลลัพธ์ต่อเนื่องกัน

¹H.R. Walley and J.H. Wilson, The Anatomy of Literature (New Jersey : Quinn & Boden Company Inc., 1934), p. 88.

²M.M. Liberman and E.E. Foster, A Modern Lexicon of Literary Terms (Illinois : Scott & Foresman and Company, 1968), p. 117.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

⁴E.M. Foster, Aspects of the Novel (London : Edward Arnold & Co., 1927), p. 116.

⁵กุลลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, หน้า 102.

ความขัดแย้งที่เป็นปฐมเหตุแห่งเรื่องราวทั้งหมด เป็นความขัดแย้งภายใน ตัวบุคคล เกิดจากกิเลสของพระราชานูหนึ่งซึ่งบริบูรณ์ด้วยโภโกสุริย์สมบัติ แต่มีความโลภอยากใคร่ได้นางกนิษฐีแม้ว่านางจะมีคู่ของนางอยู่แล้ว ดังนั้นพระราชานูควรประกอบด้วย ทศพิธราชธรรมมือหิงสาเป็นต้น กลับเบียดเบียนกนิษฐี ความขัดแย้งภายในตัวบุคคลนี้จึง ใค้นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างบุคคลอันเป็นจตุใหญ่ของเรื่อง เมื่อพระราชานูได้สังหาร กนิษฐีสามีของนางกนิษฐีโดยหวังว่าถ้าปราศจากสามีแล้วนางคงจะยอมเป็นของตน แต่ นางกนิษฐี เป็นผู้มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีเพียงผู้เดียว ดังนั้นความขัดแย้งจึงมาถึง จุดสูงสุดที่นางกนิษฐีปฏิเสธพระราชานูอย่างเด็ดเดี่ยว ปมปัญหาของเรื่องได้เริ่มคลี่คลาย เมื่อพระราชานูสิ้นหวังเสด็จกลับไป ส่วนกนิษฐีก็ได้รับความช่วยเหลือให้พ้นขึ้นเพราะบารมี แห่งตนและคุณความดีของนางกนิษฐีซึ่งทำให้เรื่องจบลงด้วยดี

โครงเรื่องจันทกนิษฐีคำฉันท์มีลักษณะเหมือนจันทกนิษฐีชาคกทุกประการ และนับ ได้ว่าเป็นโครงเรื่องที่ดี เพราะมีปัญหาคัดแย้งสำคัญที่เกิดขึ้นกับตัวเอกของเรื่อง และมีความเข้มข้นรุนแรง ทำให้เกิดผลกระทบต่อดวงชีวิตของตัวเอก⁶ นอกจากนี้ยังมีลักษณะ เป็นโครงเรื่องไม่ซับซ้อน ประกอบด้วยปมปัญหาปมเดียว และจุดสูงสุดเพียงจุดเดียว จึงมีความกระชับชัดเจน และมีเอกภาพ

โครงเรื่องที่ดีย่อมส่งผลดีต่อเนื้อเรื่อง ความน่าสนใจของเรื่องจันทกนิษฐี คำฉันท์และจันทกนิษฐีชาคกประการแรกย่อมเกิดจากองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ โครงเรื่องซึ่งได้รับการผูกขึ้นไว้อย่างดีแล้วนี้

3.2 เนื้อเรื่อง

เรื่องราวอันเป็นรายละเอียดของจันทกนิษฐีคำฉันท์มีดังนี้
 ขณะเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชกวันมหาวิหาร พระพิมพาเถรีทรงทราบดีว่าพระนางจะเสด็จนิพพานในวันรุ่งขึ้น จึงเข้าไปกราบทูล ลาและขอมาโทษที่ใดเคยกระทำผิดต่อพระพุทธองค์แต่ครั้งที่ยังเป็นพระโภชิสส์คว่สวย พระชาลีเป็นพระยาจินนรชื้อ พระจันทกนิษฐี

⁶ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, หน้า 101.

ในครั้งนั้นพระนางไค้กำเนิดเป็นนางเทพกนิษฐีนี้อีกนางจันทกนิษฐีนี้อีกสอง
 อาศัยอยู่ในคูหาแก้วบนยอดเขาทอง พรหมค้ำยผู้งเทพกนิษฐีนี้อาจารย์เป็นอันมาก แต่
 ค้ำยวิบากกรรมแห่งพระยาภินทร จึงคลมบันดาลให้วันหนึ่งนางจันทกนิษฐีนี้อีกนางพระ
 จันทกนิษฐีนี้อีกนางลงมาเที่ยวชมป่าซึ่งมีความงดงามยิ่งค้ำยเป็นเดือนขุขมาส ในกาลนั้น
 ท้าวพรหมทัตผู้เป็นราชาธิบดีก็ได้เสด็จออกประพาสป่าล่าสัตว์แต่เพียงล่าพัง และไค้
 มาถึงยังบริเวณที่พระจันทกนิษฐีนี้อีกนางจันทกนิษฐีนี้อีกนางร้องพ้อว่าเล่นอย่าง เป็นสุข
 เพลิดเพลินอยู่ ท้าวพรหมทัตทอดพระเนตรเห็นนางจันทกนิษฐีนี้อีกนางมีพระหทัยปฏิบัติ ค้ำย
 ที่จะสังหารพระจันทกนิษฐีนี้อีกนางเพื่อที่จะไค้นางเป็นของตน (เคราะห์กรรม) แห่งพระยาภินทร
 ทำให้ท้าวพรหมทัตสามารถสังหารพระจันทกนิษฐีนี้อีกนางได้ง่าย นางจันทกนิษฐีนี้อีกนางเห็น
 พระจันทกนิษฐีนี้อีกนางต้องคร่ำลงก็ตกใจ เสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญเป็นอันมาก ท้าว
 พรหมทัตจึงปรากฏพระองค์เข้าไปลอบประโลมนาง และเจรจาเล่าโลมให้นางปลงใจ
 แต่นางจันทกนิษฐีนี้อีกนางเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ต่อสามี นางจึงปฏิเสธท้าวพรหมทัตอย่างเด็ดเดี่ยว
 และกล่าวบริภาษตำหนิจนท้าวพรหมทัตได้รับความอับยศสิ้นความปรารถนาในศวันนาง
 และเสด็จกลับไปค้ำยความพิโรธ

เมื่อท้าวพรหมทัตเสด็จจากไปแล้ว นางกนิษฐีนี้อีกนางเข้าโอบอุ้มประคองพระ
 จันทกนิษฐีนี้อีกนางแล้วร้องคร่ำครวญ แต่ครั้งไค้สัมผัสกายพระจันทกนิษฐีนี้อีกนาง เห็นว่ายังอ่อนอยู่ก็รู้ว่า
 ยังไม่เสียชีวิต จึงไค้ตั้งสัตยาธิษฐานขอให้เทวดาช่วยเหลือแก้ไขพระจันทกนิษฐีนี้อีกนาง ผล
 แห่งการกระทำสัตยาธิษฐานของนางจันทกนิษฐีนี้อีกนางบันดาลให้ทิพอาสน์แห่งพระอินทร์มี
 ความรุ่มร้อนและแข็งกระด้าง เมื่อทรงทราบเหตุก็ค้ำยจะให้ความช่วยเหลือในทันที
 พระอินทร์เสด็จจากค้ำยค้ำยและแปลงร่างเป็นพราหมณ์ นำน้ำอมฤตมาประพรมพระ
 จันทกนิษฐีนี้อีกนาง พระจันทกนิษฐีนี้อีกนางก็ฟื้นขึ้นโดยปราศจากรอยแผลใด ๆ และไค้กล่าวสรรเสริญแสดง
 ความกตัญญูแก่พราหมณ์นั้นเป็นอันมาก พราหมณ์แปลงไค้คืนร่างที่แท้จริง กล่าวให้โอวาท
 แก่กนิษฐีนี้อีกนางทั้งสองแล้วเสด็จกลับ พระจันทกนิษฐีนี้อีกนางและนางจันทกนิษฐีนี้อีกนางก็พากันบินกลับคืนยัง
 ที่อยู่ของตนค้ำยความสุข

พระพิฆเนศวรเล่าเรื่องราวดังกล่าวแล้วก็แสดงโทษคนที่ไค้ล่วงเกินอุ้ม
 พระยาภินทรขึ้นบนตัก อันเป็นเหตุให้พระยาภินทรไค้ได้รับความอับยศ พระพุทธองค์
 ทรงรับชมอาทิตย์แล้ว พระพิฆเนศวรก็ทูลลาไปพพาน และไค้เข้าสู่พพานในวันรุ่งขึ้น

ตั้งได้กล่าวแล้วว่าจันทกนิรคำฉันท์ได้นำเนื้อเรื่องมาจากจันทกนิรชาดก ฉะนั้นการศึกษาวិเคราะห์เนื้อเรื่องจันทกนิรคำฉันท์จึงจำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบ กับจันทกนิรชาดก เพื่อพิจารณาความคล้ายคลึงและความแตกต่างอันจะทำให้เห็น พัฒนาการของจันทกนิรคำฉันท์ได้เป็นอย่างดี

เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาวิเคราะห์เรื่องดังกล่าวอย่างชัดเจนและไม่สับสน จึงสมควรที่จะได้แบ่งเนื้อเรื่องจันทกนิรคำฉันท์ออกเป็น 5 ช่วง ดังนี้

- 3.2.1 ช่วงเหตุการณ์นำเรื่อง
  - 3.2.2 ช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่เริ่มเปิดเรื่องถึงตอนที่ท้าวพรหมหัตถ์ พบนางกนิร
  - 3.2.3 ช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่ท้าวพรหมหัตถ์พบนางกนิรถึงตอนที่ ท้าวพรหมหัตถ์เสด็จจากไป
  - 3.2.4 ช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่ท้าวพรหมหัตถ์เสด็จจากไปแล้วถึงตอน จบเรื่อง
  - 3.2.5 ช่วงเหตุการณ์ท้ายเรื่อง
- 3.2.1 ช่วงเหตุการณ์นำเรื่อง จันทกนิรคำฉันท์และจันทกนิรชาดก มีลักษณะคล้ายกันตรงที่มีเหตุการณ์นำเรื่อง ซึ่งเป็นส่วนที่กล่าวแสดงให้เห็นว่า ใคร เป็นผู้เล่าเรื่องและเล่าเพราะเหตุใด ส่วนนี้ชาดกเรียกว่าเป็น ปัจจุบันวัตถุ⁷ แต่ในที่นี้ใช้ เป็นคำกลางว่า เหตุการณ์นำเรื่อง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจันทกนิรคำฉันท์จะมีส่วนที่เป็นเหตุการณ์นำเรื่องเช่นเดียวกับ จันทกนิรชาดก จันทกนิรคำฉันท์ก็มีรายละเอียดของเหตุการณ์ดังกล่าวแตกต่างออกไป กล่าวคือ

เหตุการณ์นำเรื่องของจันทกนิรคำฉันท์ กล่าวถึงเหตุการณ์ขณะที่พระพุทธองค์ ประทับอยู่ ณ เสดวันมหาวิหาร พระพิมพาเถรีแจ้งด้วยญาณว่าจะนิพพาน จึงเข้าไปกราบ

⁷เกษม บุญศรี, "ชาดก," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 10 (2515-2516) : 6184.

ทูลลา และขอขมาโทษที่ได้เคยกระทำผิดต่อพระพุทธองค์ในพระชาติที่เป็นพระยาจินนร และพระนางเป็นกนิณี พระพิมพ์าเถรกราบทูลว่า

ข้าจักกราบบาทมุสิก	สูบุรุมหา	โมกษันในวันสุริยา
โทษนุชทุจริตเคื่องระคาย	สคแสนบรยาย	เอนกล้าเหลือประมาณ
โคทมินลวงประมาทบัวบาน	ไห้โคอัปรมาณ	แกฝูงคณานารี
พระเคชปกเกล้าเกษณี	จงเงือกโทมี	แกชาฎเพื่อนพรหมจรร ⁸

จากนั้นพระนางก็ยกเรื่องราวเกี่ยวกับพระจันทกนินรขึ้นมากล่าว

ส่วนเหตุการณ์นำเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุของจันทกนินรชาคก กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ได้เสด็จไปสู่พระราชนิเวศน์แห่งพระพุทธชปิคา เมื่อทรงกระทำกตกิจแล้ว ก็ทรงพระดำริว่าจะเสด็จไปยังนิเวศน์ของพระนางพิมพ์าเพื่อแสดงจันทกนินรชาคกประกาศคุณแห่งพระนาง เมื่อเสด็จไปถึงพระนางพิมพ์าและนางชัตติยภัญญาทั้งปวง ณ ที่นั้นก็ร้องไห้คร่ำครวญแล้วถวายบังคมพระศาสดา ในกาลนั้นพระพุทธชปิคาได้กล่าวสรรเสริญพระสุณิสาวาเป็นสตรีที่มีจิตใจมั่นคงต่อพระพุทธองค์ยิ่งนัก พระศาสดาตรัสว่า "ไม้อัจฉรย์คอกมหาบพิทที่ชิตานี้มีพระสิเนหา มีพระทัยหนักแน่นไม่แปรปรวนในอภคภาพสุคท่ายของอาตมา ณ บัดนี้แม้เชอเกิดในกำเนิดสัตว์เครัจฉานก็มีพระทัยหนักแน่นในอาตมาไม่แปรปรวน"⁹

ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงเล่าเรื่องจันทกนินรชาคก

เหตุการณ์นำเรื่องของจันทกนินร คำฉันท์มีความแตกต่างจากจันทกนินรชาคก แต่ตรงกับพิมพ์านิพพาน ซึ่งอิทธิพลของพิมพ์านิพพานดังกล่าวมีผลให้จันทกนินรคำฉันท์ และจันทกนินรชาคกมีความแตกต่างกันในแง่ความคิด ในขณะที่จันทกนินรชาคกเพ่งเล็งคุณของพระนางพิมพ์า จันทกนินรคำฉันท์กลับเพ่งเล็งโทษ เนื้อหาของเหตุการณ์นำเรื่องในจันทกนินรคำฉันท์ซึ่งแตกต่างไปจากจันทกนินรชาคก แสดงให้เห็นเจตนาารมณ์ของผู้แต่งที่จะตีความจันทกนินรชาคกในลักษณะที่ต่างไปจากเรื่องเดิม

⁸จันทกนินรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 214.

⁹พระธรรมลิวธิชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาคก (พระนคร : โรงพิมพ์อาศรมอักษร, 2504), 15 : 150.

3.2.2 ช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่เริ่มเปิดเรื่องถึงตอนท้าวพรหมหัตถ์พบ

นางกนิษฐิ์ จันทกนิษฐิ์คำฉันท์และจันทกนิษฐิ์ราชาคกมีการเปิดเรื่องคล้ายกัน คือ กล่าวถึงลักษณะความเป็นมาของตัวละคร เช่น พระจันทกนิษฐิ์ นางจันทกนิษฐิ์ และท้าวพรหมหัตถ์ มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่กนิษฐิ์และกนิษฐิ์ทั้งสองลงมาเที่ยวป่าโดยละเอียดตรงกัน ดังที่ว่า

พระเจดณกาภานู	จณบษุหัตถ์กรรณ
นางเกณณกาพร	นรารอย เปนสรอยสน
	าลา
สองท้าวบรเทิงชม	พนมมาศโสมสอร
เสียวลอคคการ	ประกาษเลนวลีวร
เสรจลงชลาสิน	ชกีสรงเชมสร
เกนรคณาพร	นรารอยประเทืองศรี
	าลา
บษุณกาทอง	หลนลอยลองชลาล
ศาโรชจรไช	คจอบกระแสสินธุ
	าลา
สรงเสร์จเสคจยง	ประทัมุดังริมสาคร
เกนบษุษากร	เนครอย เปนสรอยชรง
แส้สัทธิสำเนียง	สุรเสียงสนันคง
ชับริองคนององค	รบ่าพอนชอนกาย ¹⁰

ในจันทกนิษฐิ์ราชาคกกล่าวว่า

เวลานั้นกนิษฐิ์ชื่อว่าจันทันก็ลงมาอยู่กับภรรยาของตน แล้วลูบไล้ของหอม บริโภค
กุษรคอกไม้ บงหมคาคูริงควยคอกไม้ เล่นชิงชาอันทำควยเกวาลย์เป็นตน พวกกัน
รองเพลงควยสำเนียงออนหวานอยู่ในที่นั้น ๆ ครั้นถึงแมน่านอนนั้นจึงลงไปในที่วน
แห่งหนึ่ง ไรยคอกไม้ลงในน้ำ พวกกันเล่นน้ำ แลวบงหมคาคูริงควยคอกไม้
คยแต่งที่นอนคอกไม้ขึ้นบนทรายอันมีสีคังแฉนเงิน ถือเศษไมไผอันหนึ่ง (ชลุย) นั่ง
ลงบนที่นอน ล่าคัมน์จันทกนิษฐิ์ก็เป่าชลุยรองเพลงควยเสียงหวาน นางจันทกนิษฐิ์
ก็โนมหัทธอนชอย พอนร่าและชับริองอยู่ไกลเชอ¹¹

¹⁰จันทกนิษฐิ์คำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 216.

¹¹พระธรรมสิริชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาคก, 15 : 151.

จะเห็นได้ว่าในตอนเที่ยวป่านี้จันทกนรคำฉันทได้คงเนื้อหาเดิมไว้เกือบครบถ้วน มีการกล่าวตรงกับจันทกนรชาดกหลายประการ เช่น การที่กนรและนางกนรีประคับคองด้วยดอกไม้ การเล่นชิงช้าเงาวัลย์ การลงเล่นน้ำและการขึ้นมานอนดังแล้วมีการขับร้องพ้อรำ เป็นต้น

เสียงขับร้องของกนรและกนรีนี้เอง เรื่องทั้งสองกล่าวว่าเป็นเหตุชักจูงให้ท้าวพรหมทัตเข้ามาสู่บริเวณนั้น อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่ทำให้ท้าวพรหมทัตเสด็จออกป่าและได้มาพบกับพระจันทกนรและนางกนรีนี้ ในเรื่องทั้งสองมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในจันทกนรคำฉันทระบุว่า เป็นเพราะวิบากกรรมแห่งพระยาจกนร ดังที่ว่า

วันเมื่อณเบศ	กนรนาเรศ	มาเล่นไพศรี	
<u>เวรามาตัน</u>	<u>พระจันทกนรี</u>	พรหมทัตทาวมี	ขุนช่องหญไทย
ไคร้ชมหิมวา	หล้าโลมฤคา	เนียนกในไพ	
ครั้นรุ่งสุริยง	แตงองค์อำไภ	จับขันคินไชย	ยาตรเยื้องจรลี ¹²
<u>เวรภาภณ</u>	ให้จอมสาภล	สิลาคลเลิงลาญ	
มาสู่ทีไกล	สองไทนฤบาล	ยินเสียงยุพมาลย์	กนรีศรีสมร ¹³

แต่ในจันทกนรชาดกมิได้กล่าวว่าเป็นวิบากกรรม ดูเหมือนว่าการเสด็จออกป่าของท้าวพรหมทัตเป็นเพราะความปรารถนาที่จะประพาสและล่าสัตว์เท่านั้น ดังที่ว่า

ในกาลนั้น กษัตริย์เมืองพาราณสี ทรงมอบราชสมบัติให้เหล่าอำมาตย์ ทูร่งนึ่งพระภุชกาสาฬหพัศสองชั้น แล้วทรงผูกสอดคอรุชหาประการุ เสด็จเขาสุป่าหิมพานต์เฉพะะองค์เดียว พระองค์ทรงเสวยมังสะทีลามาคไค เสด็จสู่ญจรไปสู่มณานอยแห่งหนึ่งโดยลำคับ แล้วเสด็จขึ้นตอนเหนือ กนรทั้งหลายซึ่งอยู่ในจันทบรรพต หลงในฤคณไม พักอยู่แต่ในเขาเท่านั้น ในฤคแลงจึงพากันลงเวลานั้นกนรชื่อจันทนั้นก็ลงมากับภรรยาของตน¹⁴

เหตุการณช่วงนี้จันทกนรคำฉันทนารายละเอียคมาจากจันทกนรชาดกเกือบทั้งหมด โดยมีความแตกต่างเพียงจุดเดียวที่จันทกนรคำฉันทได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับ

¹² จันทกนรคำฉันท, ภาคผนวก, หน้า 218.

¹³ เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 219.

¹⁴ พระธรรมสิริชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาดก, 15 : 151.

เรื่องเหตุการณ์ประจวบเหมาะที่เกิดขึ้นว่าเป็นเพราะกรรม ขณะที่จันทกนิรชาคกมิได้อธิบายไว้

3.2.3 ช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่ท้าวพรหมทัตพบนางกนิรถึงตอนที่เสด็จจากไป ทั้งได้กล่าวแล้วว่าสิ่งที่ดึงดูดใจให้ท้าวพรหมทัตเสด็จเข้ามาสู่บริเวณที่พระจันทกนิรและนางกนิรเล่นสำราญอยู่นั้นก็คือ เสียงขับร้องอันไพเราะนั่นเอง ในจันทกนิร คำฉันท์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่าท้าวพรหมทัตนั้น

"มาสู่ที่ไถล สองไทรถนาล ยินเสียงยุพมาลย์ กนิรศรีสมร"¹⁵

จึงได้

"ยองยอบหมอบสกล ลัดแลงแฝงตน ชายเชิงศรีขรี
ทอกทัษนายล วิมลคินี เหนุขนารี ปลาบปลื้มทฤไทย"¹⁶

ท้าวพรหมทัตมีความพอพระทัยใคร่ใคร่ต่าง แต่เห็นนางมีคูอยู่ จึงดำริว่า

"จำล้างสวามิต ปลดปลงเปลื้องปลิด ลับลวงลาฉฐี
พิตรแล้วจักโลม ชมโฉมมารศรี เหนนารถกนิร จักจงเสนาหา"¹⁷

ในจันทกนิร ชาคกก็กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนเดียวกันนี้ว่า

พระราชานั้นทรงสดับเสียงกนิร เหล่านั้นแล้ว จึงส่งบุเสียงพระบาทคอย ๆ
เสด็จไปยืน ณ ที่กำบัง ครั้นทอกพระเนตร เห็นกนิร เหล่านั้นแล้ว ก็ทรงมีพระทัย
ปฏิพัทธ์ในนางกนิร จึงทรงดำริว่าเราจักยิงกนิรนั้นให้ถึงความสิ้นชีวิต แล้ว
สำเร็จจอยุบรวมควยนางกนิรนี้¹⁸

ท้าวพรหมทัตสามารถสังหาร พระจันทกนิร ได้โดยง่าย เพราะพระจันทกนิร
ปราศจากความระวังตัว ครั้นเมื่อนางจันทกนิร เข้ากอดสามีร้องไห้คร่ำครวญ ท้าว
พรหมทัตจึงปรากฏกายแล้วกล่าวปลอบว่า

¹⁵จันทกนิรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 219.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁷เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁸พระธรรมศิริชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาคก, 15 : 151.

แม่อย่างกรแสงโศกา   เปนผลเวรา   ศศตวจิ่งต้องศรทรง
 าลา
 เรียมไร้อัคเรศอรชร   บันทมุเคียงนอน   เขนยสนิทพิศใหม่
 จักเชิญสมรแม่เมืองไป   เปนปิ่นปกไธ   ถวัลนิเวศเจษฎา¹⁹

ซึ่งความตอนนีตรงกันกับจันทกนิรชาคกที่ว่า "คุณนางจันทา ผู้มีนัยน์ตา
 บานคังคอกไม้ เขอয়ার้องไห้อย่าเศร้าโศกเลย เขอจักได้เป็นมเหสีของฉิน มีเหล่า
 นารีในราชสกุลยกย่อง"²⁰

ความปรารถนาและความพยายามของท้าวพรหมทัตไร้ผล เมื่อนางกนิร
 ปฏิเสธพร้อมทั้งกล่าวสาปแช่งว่า

ผู้้วยคัยของคส์วามี	เกิดเป็นสัตว์	ฤาจักให้ต้องสองชาย
.....	.....	.....
ใครคิกจิตบาปยามคาย	ไทมันฉิบหาย	จนสิ้นจนสูญสุริวงษ์
มีบุตร ๆ ทายวายปลง	ภரியามฉิบ	ตราบทาวจนถึงชนนี้ ²¹

ในจันทกนิรชาคก นางกนิรก็ปฏิเสธเค็ดเค็ยวเช่นกัน ในคาถาที่ว่า

"พระราชบุตร ถึงแม้ว่าเราจักต้องตาย แต่เราจักไม่ขอยอมเป็นของท่าน
 ผู้ฆ่ากนิรสามีของเราผู้มีไค้ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา"²²

และสาปแช่งเป็นคาถาว่า

พระราชบุตร เอ๋ย มารดาของท่านจงไค้รับสนองความโศกในควงหทัยของข้า
 ผู้เพ่งมองคูกนิรผู้สามีนี้ ชายาของท่านจงไค้รับสนองความโศกในควงหทัยของ
 ข้าผู้เพ่งมองคูกนิรผู้สามีนี้ พระราชบุตรเอ๋ย ท่านไค้ฆ่ากนิรผู้ไม่ประทุษร้าย

¹⁹จันทกนิรคำฉันท, ภาคผนวก, หน้า 221.

²⁰พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2525), 27 : 326.

²¹จันทกนิรคำฉันท, ภาคผนวก, หน้า 222.

²²พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326.

เพราะความรักใคร่ในเรา ขอมารดาของท่านอย่าได้พบเห็นบุตรและสามีเลย
ท่านใดสมาชิกนรณไม่ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา ขอชายาของท่าน
จงอย่าได้พบเห็นบุตรและสามีเลย²³

จะเห็นได้ว่า คำสาปแช่งของนางกินรีในเรื่องทั้งสองมีความคล้ายคลึงกัน
ในแง่ที่กล่าวพาดพิงถึงพระมารดา ชายาและโอรสของท้าวพรหมทัต แต่มีความแตกต่าง
กันอยู่บ้างที่จันทกนิรคำฉันท์นั้น นางกินรีสาปแช่งให้ทุกคนตายหมดรวมทั้งท้าวพรหมทัต
แต่ในจันทกนิรชาคกนางกินรีขอให้พระมารดาและชายาของท้าวพรหมทัตรับทุกข์เช่น
นางโดยพลัดพรากจากสามีและบุตร ซึ่งทั้งนี้ย่อมหมายถึงความตายแห่งพระบิดา ท้าว
พรหมทัตและโอรสนั่นเอง

วาจาบริภาษศักรอนของนางกินรี กับการที่นางบินขึ้นไปอยู่บนที่สูง ทำให้
ท้าวพรหมทัตสิ้นหวังในศวันางอย่างสิ้นเชิง จึงเสด็จหนีจากไป เหตุการณ์ในช่วงที่ 3 นี้
ในจันทกนิรคำฉันท์และจันทกนิรชาคกมีส่วนแตกต่างที่สำคัญ ดังนี้คือ

ก. ในจันทกนิรคำฉันท์ นางกินรีเห็นทันทีที่พระจันทกนิรต้องศร ดังที่ว่า

"ศรทรงทองคำองค์พระจันทร์	กินราจาวัลลย	ก็ล้มลงพื้นปัดศรพิ
พระมิ่งมงคลภคินี	ยลองค์สวามี	ต้องสาครพินาศมรนัง
นางร้องคราครวญวิคคัง	ผวาวิ่งเข้าประตัง	ประเทืองพระองค์ชิตยา" ²⁴

ส่วนในจันทกนิรชาคก นางกินรีมิได้เห็นในทันที มาเห็นเมื่อภายหลัง
ดังที่ว่า

ฝ่ายนางกินรี เมื่อพระมหาสุทนต์กำลังร้องครวญคราง เป็นผู้มัวเมาไปค้ำ
ความรื่นรมย์ของตน จึงไม่รู้สึกรู้หาเชอถูกยิง แต่ครั้นเห็นเชอนอนกลิ้งปราศจาก
ความรู้สึก จึงนึกว่าสามีของเราเกิดไม่สบายขึ้นหรือหนอ เมื่อพิจารณาแล้วก็เห็น
โลหิตไหลออกจากปากแผลที่ประหาร จึงไม่สามารถยั้งความโศกอันมีกำลังอัน
เกิดขึ้นในสามีเป็นที่รัก จึงปริเทวนาการควยเสียงอันดัง²⁵

²³พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326.

²⁴จันทกนิรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 220.

²⁵พระธรรมลิลิต (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาคก, 15 : 153.

ข. ในจันทกนิทรคำฉันท์ พระจันทกนิทรต้องครแล้วล้มลงสิ้นสติลงไปทันที ปล่อยให้
นางกนิทรคร่ำครวญว่าพันว่า

ไฉ่องค์พระพงษ์ทิพากร	ละนุชเลอจร	ประเวศคิวาเวียงอินท์
นองจุกเนาในไพรสิน	ไครจักเปนบิน	ปกเกล้าสุคานารี
ปางกอนอยู่ถ้ำทองมณี	พี่รมยุสมศรี	สำเร้งบันเทิงฉาไท
ถนอมุนองมมิให้เคื่องใจ	พูนเพิ่มพิศไสม	เสมอพระเนตรชิตिया
ยามรอนเคยรวมนิครา	รำเพยวายุพา	พระพายให้ชื่นชูเชย
ยามนำอมฤชไปรยเปรย	พระกรเกี่ยวเกย	ประทัมไฉ่แนบนาพี
ยามผ่นสาทุกของอินทริย	กวางปูกปกลี	สนองบให้หนาวผ่น
ยามนองทองแสงสุริยณ	ทาวอมองคดกล	ลงเลนชโลไชรนิ
แต่มีไครจักพาบิน	ชมพุดกษไพโรสิน	เกบผลลยามาประถาน
นองเคียวเปลี่ยวองค์แคตาน	พระควงสุริยาน	มาสินพระชนมในคอง
แมนเนาแทนทิพบิณจง	ถึงดวงชีวัง	จักไครกระทำสพสะการ ²⁶

าธา

แต่ในจันทกนิทรชาดก จันทกนิทรมิได้สิ้นสติทันที ไคร้องคร่ำครวญถึงนางกนิทร
ผู้ยังไม่แจ้งในเหตุการณร้ายนั้นเป็นคากว่า

คุกรนางจันทา ชีวิตของพี่ไกลจะชากอยู่แล้ว พี่กำลังเมาเลือก จันทาเอ๋ย พี่เห็น
จะละชีวิตไปแม่ในวันนี้ ลมปราณของพี่กำลังจะดับ ชีวิตของพี่กำลังจะจม ความทุกข์
กำลังเผาผลาญหัวใจพี่ พี่ลำบากยิ่งนัก ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่
กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทาญจะเสวราโศกถึงพี่ไคยแท้ พี่จะ
เหี่ยวแห้ง เหมือนกุนทุณาที่ถูกทิ้งไวบนแผ่นดินรอน เหมือนคนไม่มีรากอันชาก พี่จะ
เหือกหายเหมือนมน้ำที่ชากหวง ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่า
ความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทาญจะเสวราโศกถึงพี่ไคยแท้ น้ำคาของ
พี่ไหลออกเรื่อยเหมือนน้ำฝนที่ตกลงที่เชิงบรรพต ไหลไปไม่ชากสาย ฉะนั้นความ
โศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้า
จันทาญจะเสวราโศกถึงพี่ไคยแท้²⁷

ความแตกต่างทั้งสองประการ ดังกล่าวมีความสัมพันธ์เนื่องกัน เพราะเหตุผล
ในแง่กลวิธีกาแต่งที่จันทกนิทรคำฉันท์ปรับให้มีความกระชับและเข้มข้น เพื่อกระบวนกา
พัฒนาการทางอารมณ์ที่มีเอกภาพ

²⁶ จันทกนิทรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 220.

²⁷ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326.

3.2.4 ช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่ท้าวพรหมทัตเสด็จจากไปแล้วถึงตอนจบเรื่อง เหตุการณ์ในช่วงนี้ของทั้งสองเรื่องส่วนใหญ่จะตรงกัน เมื่อท้าวพรหมทัตเสด็จไปแล้ว นางกนิษฐีก็นำครวญเช่นเดียวกัน

ในจินตนิพนธ์คำฉันท์นางกนิฐีโอบอุ้มพระองค์พระจันทกนิษฐีนบนตัก ร้องครวญว่า

น้องมาบังคมบรมบาท ไคพระไปเยือนโอรุเจสย	ภูวนารถบันทมเฉย ไทรเย็นเกลาสาคาศรี
ปรางก่อนพระเคยจรประภาษ พานองพเนจรพิถี	รุกคชาค (ชนารวี?) ศุขรมยพนมวัน
แค่นี้จะเป่าสกลแค้น อาพระผูกทรงศิริถวัล	อาครุเหี้ยมผู้เดียวจรัญ อนาถนิงอยู่ในคงม ²⁸

ในจินตนิพนธ์ชาดก นางกนิฐีซ่อนเคียดกนิษฐีนวางศกแล้วรำพัน ดังคาถาว่า

ข้าแต่กนิษฐ ภูเขาเหล่านั้น ซอกเขาเหล่านั้น และถ้ำเหล่านั้น ทั้งอยู่ ณ ที่นั้น
ฉันไม่เห็นท่านในที่นั้น ๆ จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กนิษฐ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่
เพื่อกเขา ซึ่งเราเคยรวมอุกนิรมย์กัน จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กนิษฐ เมื่อฉัน
ไม่เห็นท่านที่แผนผาอันลึกลับควยไยไม่เป็นที่นารีนิรมย์ พวกมฤคทายไมกล่ากลาย
จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กนิษฐ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่แผนผาอันลึกลับควยคอกไม้
เป็นที่นารีนิรมย์ พวกมฤคทายไมกล่ากลาย จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กนิษฐ
เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่ลำธารอันมีน้ำใสไหลอยู่เรื่อย ๆ มีกระแสแก่อ่อนกลนไปควย
คอกโกสุม จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กนิษฐ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่ยอกเขา
นิมพานอันมีสีเขียว นาคูนาชมจะกระทำอย่างไร? ฯลฯ²⁹

จะเห็นได้ว่า ในตอนนี้นางกนิฐีพรรณนาอาลัยแสดงให้เห็นถึงความอ้างว้าง
อาครุ ซึ่งในจินตนิพนธ์คำฉันท์นางกนิฐีรำพันด้วยอารมณ์ความรู้สึกเดียวกัน แต่รวมรัดกว่า

เมื่อนางกนิฐีสัมผัสสกายพระจันทกนิษฐแล้วเห็นว่ายังอุ้มอยู่ จึงรู้ว่ายังไม่สิ้นชีวิต
ในจินตนิพนธ์คำฉันท์ นางกนิฐีตั้งสัจจาธิษฐานขอให้เทพคาชช่วยว่า

²⁸ จินตนิพนธ์คำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 222.

²⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326-327.

ขอโทษเวศ ผู้ทรงทิพเนตร ทิพโสทรเกรียงไกร
 ท้าวโลกบาลเลิศ อัมเรศเรืองไช จักฤษฤทธิไกร อิศโรโมลี
 เชิญช่วยพิศคา แห่งข้าบริจา ผู้ทรงบารมี
 จักนำสัตว์โลกย์ เมื่อโมชวิดี พันโอฆวารี ทุกขวัญสมุทรไท
 แม้วเระปัจจุบัน ไปถึงอาลัยย์ ชีพุลวงบันไลย
 ขอจงเทเวศ เรื่องเคชฤทธิไกร ช่วยเปลื้องปลดไทย ฤทธิรุทรสาตรา³⁰

ส่วนในจินตนิมิตราชาคน นางกนิณีมิได้ทำสัจยาธิษฐาน แต่ได้กระทำการ
 ร้องทุกข์แก่เทพเจ้าว่า "เทพเจ้าผู้มีนามว่าโลกบาลทั้งหลาย ไม่มีเลยหรือหนอ ไม่มี
 อยู่หรือ หรือพากันตายเสียแล้ว ท่านจึงไม่ช่วยสามีที่รักของข้าพเจ้า"³¹

ในเรื่องทั้งสอง นางกนิณีได้กล่าวถึงท้าวโลกบาลเหมือนกันแต่ใช้น้ำเสียงต่างกัน
 และจินตนิมิตคำฉันท์ยังกล่าวถึงเทพอื่น ๆ ด้วย ขณะที่จินตนิมิตราชาคนกล่าวเจาะจงเฉพาะ
 โลกบาล ส่วนเทพที่ลงมาช่วยนั้นกล่าวตรงกันทั้งสองเรื่อง คือ พระอินทร์ผู้เป็นหนึ่งในท้าว
 โลกบาลทั้ง 4 ตามคติฮินดู³²

เหตุการณ์ตอนนี้ เรื่องทั้งสองก็กล่าวตรงกันอีกว่า พระอินทร์ได้แปลงเป็น
 พราหมณ์มาประพรมพระจินตนิมิตด้วยน้ำอมฤต พระจินตนิมิตก็ฟื้นขึ้น รอยแฉะนั้นหายไป คงที่ว่า

"พระจันทร์ครึ่งคองชารา อัมฤตยอินทรา ก็พิกลสกลฟื้นกาย
 เพียงนิทรหลับลืมสบาย เสื่อมสิ้นสูญหาย วัณโฆโรโรแผลศร"³³

และในจินตนิมิตราชาคนว่า

"(พระอินทร์) ทรงเอาน้ำรคพระมหาสัตว์ พิษศรก็อันตรธานไปทันใดนั้นเอง
 เนื้อแห่งศรออกขึ้น ไม่ปรากฏแม้แต่เพียงว่าถูกยิงแล้ว ณ ที่นี้ พระมหาสัตว์ลุกขึ้นได้

³⁰ จินตนิมิตคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 223.

³¹ พระธรรมสิริชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตราชาคน, 15 : 160.

³² พระยาสัจจาภิรมย์, เทวกำเนิด (กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2517), หน้า 70.

³³ จินตนิมิตคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 224.

อย่างง่ายกาย"³⁴

ครั้นเมื่อพระจันทกนิทรสิ้นแล้ว พระอินทร์ก็ให้อิวาทว่า

"จำเคิมแก่นี้ไปทานทั้งหลายอย่าลงจากเขาจันทบรรพตไปยังถิ่นมนุษย์เลย"³⁵

ในจันทกนิทรคำฉันท์แม้พระอินทร์จะให้อิวาทขี้คยาไว้ในเรื่องต่าง ๆ ก็
สิ่งเช่นเดียวกันว่า

"แก่นนี้อ่าอาวอ ประเวศกุ่มขรนี้"³⁶

ในตอนท้ายเรื่องจันทกนิทรคำฉันท์กล่าวบรรยายว่าพระจันทกนิทรและนางกนิทร
พากันบินกลับอย่างมีความสุข ดังที่ว่า

ครั้นย่ำสุริยา	แจ่มควงคารา	รจนاجرพร	
แสงส่องทององค์	เครื่องทรงอาภรณ์	นางเทพกนิทร	บินเวียนเวียนหัน
ท้าวไลนางท่อ	ท้าวรีบนางรอ	ลคล็ยวเกี่ยวพัน	
เขยจิตพิศโฉม	ประโลมเหตุกรรม	ชมดาวควงจรพร	แจ่มแจ้งแสงศรี" ³⁷

ส่วนในจันทกนิทรชาดก จบเพียงนางกนิทรกล่าวชวนกนิทรกลับด้วยคาถา
สุดท้ายว่า

"บัดนี้ เราทั้งสองจักไปเที่ยวสู่ลาหาร อันมีกระแสสินธุอันเกลื่อนกล่นด้วย
ดอกโกสุม คารคาชไปด้วยบุปผชาติต่าง ๆ เราทั้งสองจะกล่าววาจาเป็นที่รักแก่กัน
และกัน"³⁸

เหตุการณ์ช่วงนี้ในเรื่องทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังมี
ความแตกต่างกันอยู่บ้างตอน ที่สำคัญได้แก่ตอนที่พระอินทร์ให้อิวาท ในจันทกนิทรชาดก

³⁴ พระธรรมสิริชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิมาทชาดก, 15 : 160.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³⁶ จันทกนิทรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 227.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 227-228.

³⁸ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 327.

พระอินทร์มีไค้กล่าวอะไรมากไปกว่าห้ามกินนรทั้งสองลงจากเขามาสู่แดนมนุษย์อีก แต่ในจินตนิพนธ์คำฉันท์การห้ามนั้นมีไ้สาระสำคัญของโอวาทครั้งนั้นเลย สาระแห่งโอวาทนั้นไ้แก่ ข้อธรรมะที่สำคัญต่าง ๆ มีอุปมาธรรมเป็นต้น โอวาทนี้เป็นประจักษ์หัวใจของเรื่องจินตนิพนธ์คำฉันท์ กล่าวคือ เป็นส่วนที่ผู้แต่งไ้ชี้แนะแก่นความคิดของเรื่องให้ประจักษ์อย่างชัดเจน นับไ้ว่า เหตุการณ์ตอนนี้ เป็นตอนที่มีความสำคัญตอนหนึ่ง ในขณะทีจินตนิพนธ์ชาคกมิไ้เน้นหรือไ้ให้ความสำคัญแก่เหตุการณ์ตอนนี้เลย

3.2.5 ช่วงเหตุการณ์ท้ายเรื่อง ในตอนท้ายเรื่องจินตนิพนธ์คำฉันท์ พระพิมพาเดรีไ้ขอขมาโทษคนที่ไ้กระทำความผิดต่อพระพุทของค์ในครั้งกระนั้น โดยกล่าวว่า

" เปนหญิงทรลักพาลา	อุมชายนิทรา	เหนื่อเพลลาให้เสร้างเสียศรี
โทษข้าพิมพาเดรี	ลวงเกินโกสิ	ในบาทเมืองชินวงษ์
ขอพระปิ่นเกล้าชือรียสงษ์	อกโทษไปรคจง	นุญาคแก่ข้าบริจา ³⁹

ส่วนในตอนท้ายเรื่องจินตนิพนธ์ชาคก พระพุทของค์ตรัสว่า

"มิใช่แต่เวลานี้เท่านั้นภิกษุทั้งหลาย แม้ในชาติก่อนพระชิตาก็มีจิตหนักแน่นไม่ห่างเหินในเราเช่นเดียวกัน"⁴⁰

แล้วพระพุทของค์ก็ตรัสประมุขชาคกว่า นางกินนรนี่นคือพระนางพิมพา และจินตนิพนธ์คือพระพุทของค์นั่นเอง

เหตุการณ์ท้ายเรื่องของเรื่องทั้งสองมีความสอดคล้องกับเหตุการณ์นำเรื่องของแต่ละเรื่อง โดยมีลักษณะคล้ายบทสรุป แต่มีข้อแตกต่างกันเล็กน้อยที่วาทสรุปในจินตนิพนธ์ชาคกไ้ช่วยเน้นย้ำแก่นความคิดสำคัญของเรื่องให้เห็นไ้ชัดเจนน ขณะที่บทสรุปในจินตนิพนธ์คำฉันท์ช่วยสร้างความสมบูรณ์ให้แก่อเรื่องเท่านั้น

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดจะเห็นไ้ว่าจินตนิพนธ์คำฉันท์มีเนื้อหารายละเอียดของเรื่องส่วนใหญ่ตรงกับในจินตนิพนธ์ชาคกอย่างเห็นไ้ชัด ในส่วนของเหตุการณ์

³⁹ จินตนิพนธ์คำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 228.

⁴⁰ พระธรรมสิริขัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาคก, 15 : 161.

บางตอนที่แตกต่างออกไป เช่น เหตุการณ์นำเรื่องซึ่งมีความสำคัญในการชี้แนะความคิด จันทกนิร คำฉันท์ได้กำหนดตามพิมพ์านพพาน เนื่องจากจันทกนิร คำฉันท์มีการตีความจันทกนิร ซากต่างไปจากเดิมโดยได้รับอิทธิพลจากพิมพ์านพพาน จึงมีการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ดังกล่าว ให้สอดคล้องเหมาะสมควรกับการเสนอความคิดใหม่นั้น ส่วนการตัดตอนเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ ตอนอื่น ๆ บางตอน เช่น ตอนกนิรครวญ กนิรวิครวญก็เพื่อให้สามารถสร้างพัฒนาการทาง อารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ดูรายละเอียดในบทที่ว่าด้วยกลวิธีการแต่ง) อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางกลวิธีเท่านั้น มิได้กระทบ กระเทือนต่อเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าในแง่เนื้อเรื่องจันทกนิร คำฉันท์ได้นำมาจกจันทกนิร ซากทั้งสิ้น

3.3 แก่นเรื่อง

คำว่า theme หรือแก่นเรื่องนี้ Northrop Frye กล่าวว่าน่าจะเป็น คำแปลที่ดีที่สุดของคำว่า *dianoia* ซึ่ง Aristotle ใช้หมายถึงความคิดของผู้แต่ง และคำถามที่ผู้อ่านนวนิยายถามว่า อะไรคือประเด็น (point) ของเรื่องก็เป็นคำถามที่ เกี่ยวข้องกับ *dianoia* หรือ theme ของเรื่อง⁴¹ ฉะนั้นความหมายของ Northrop Frye แก่นเรื่องก็คือประเด็นของเรื่องนั่นเอง

J.A. Cuddon กล่าวว่า แก่นเรื่องมิใช่หัวเรื่อง (subject) ของ วรรณกรรมนั้น แต่เป็นความคิดสำคัญ (central idea) ซึ่งอาจแสดงออกมาโดยตรง หรือทางอ้อมก็ได้⁴² ทั้งนี้สอดคล้องกับที่ C.H. Holman ได้กล่าวไว้ว่า "แก่นเรื่องเป็นความคิดสำคัญซึ่งอยู่ในวรรณกรรม... สำหรับบทร้อยกรอง นิยาย และ บทละครนั้น แก่นเรื่องเป็นความคิดทางนามธรรมที่ถูกกระทำให้เป็นรูปธรรมโดยผ่าน สื่อแสดงในรูปของบุคคล การกระทำ และจินตภาพที่ปรากฏในงานชิ้นนั้น ๆ"⁴³

41

Northrop Frye, Anatomy of Criticism. (New Jersey : Princeton University Press, 1957), p. 52.

42

J.A. Cuddon, Dictionary of Literary Terms (New York : Doubleday & Company Inc., 1977), p. 679.

43

C.H. Holman, A Handbook to Literature, 3rd ed. (Indiana : The Odyssey Press, 1976), p. 528.

อีกนัยหนึ่งอาจเปรียบได้ว่า แก่นเรื่องเป็นเสมือนเชือกหรือค้ายที่ร้อยตลอดงานชิ้นหนึ่ง ๆ เพื่อเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน⁴⁴

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า แก่นเรื่องเป็นแกนความคิดหลักที่แสดงความหมายของเนื้อเรื่อง โดยนัยนี้แก่นเรื่องก็คือ แก่นแห่งความหมายของกลุ่มเหตุการณ์ชุดหนึ่งซึ่งประกอบด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และมีพัฒนาการร่วมกันตามลำดับตั้งแต่ต้นจนจบ

แก่นเรื่องของจันทกนิพนธ์คำฉันท์คือ อปมาทธรรม ซึ่งผู้แต่งได้ชี้แนะไว้ในบทโอวาทของพระอินทร์ อปมาทธรรม หรือ ความไม่ประมาทนั้นได้แก่

ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร้าและความคุมไคแก่การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระวังระวังตัวไม่ยอมถลาลงไปในทางเลื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ระวังทุกสิ่งทุกอย่างที่พึงทำและพึงละเว้นใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยให้ประมาทเลินเล่อ การทำความรอบคอบและระมัดระวังไป⁴⁵

อาจกล่าวได้ว่าความไม่ประมาทคือ ความมีสติ ระวังระวังกาย วาจา ใจ ให้คิดให้ประพฤติแต่ในสิ่งที่ชอบที่ควรอันจะเป็นทางที่ก่อให้เกิดจิตานุสสิลประโยชน์และเป็นทางที่หลีกเลี่ยงจากความเสื่อมความเสียหายทั้งหมด

อปมาทธรรมเป็นธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับสติ เพราะสติคือความระลึกได้ ซึ่งตรงกับความหมายแง่ปฏิเสธว่า ความไม่ลืม ความไม่เขลอ ไม่เดินเลื้อ ไม่พินเพื่อน⁴⁶ โดยที่

⁴⁴ Victor Sage, "Theme," in A Dictionary of Modern Critical Terms, ed. Roger Fowler (London : Routledge & Kegan Paul, 1973), p.196.

⁴⁵ พระราชนิพนธ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 67.

⁴⁶ พระราชนิพนธ์, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทคานสุชาการพิมพ์, 2529), หน้า 804.

ความหมายในแง่ปฏิเสธเหล่านี้ เล็งไปถึงความหมายในทางอนุวัติว่า ความระมัดระวัง ความตื่นตัวท่อนาที ภาวะที่พร้อมอยู่เสมออยู่ในอาการคอยรับรตอสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไร โดยเฉพาะในแง่ของจริยธรรม การทำหน้าที่ของสตีมีักถูกเปรียบเทียบเหมือนกับนายประตูที่คอยระวังเฝ้าทุกคนเข้ ออกออกอยู่เสมอ และคอยกำกับการโดยปล่อยให้คนที่ควรเข้ ออกไป เข้ ออกไป และคอยกันห้ามคนที่ไม่ควรเข้ ไม่ให้เขาไป คนที่ไม่ควรออกไม่ให้ออกไป⁴⁷

โดยเหตุที่สตี "เป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวป้องกันยับยั้งตนเองทั้งที่จะไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว และที่จะไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้าไปในจิตใจได้"⁴⁸ ฉะนั้นความมีสตีก็คือภาวะแห่งความอปรมาพานั้นเอง เรื่องสตีกับอปรมาพธรรมนี้ จันทกีนรคำฉันท์ชี้ชัดว่า

"สตีนั้นคือตัว	อปรมาพมะโทพาร
มีพุทธบรรหาร	ว่าเปนยอกปิฎกไตร" ⁴⁹

ในเรื่องจันทกีนรคำฉันท์ผู้แต่งใช้หลักอปรมาพธรรมเป็นแกนความคิด โดยยึดความหมายที่ว่าอปรมาพธรรมคือความมีสตีกำกับความประพฤติและการกระทำ มีความระมัดระวังรับรตอสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และรู้ว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไร ไม่พันเพื่อนปลั่งเผลอ หรือปล่อยใจให้คล้อยเคลิ้มไปตามอำนาจความเย้ายวนต่าง ๆ อันจะพาคนถล่นไปสู่ความชั่ว ความเสียหายลำบาก นอกจากนั้นแล้วยังหมายถึงความพร้อมระวังไม่ละเลยที่จะกระทำดีเมื่อมีโอกาสด้วย

เมื่อพิจารณาเรื่องจันทกีนรคำฉันท์โดยนัยนี้ จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นคือ การที่พระจันทกีนรถูกสังหารและการสังหารนั้นก็ เป็นไปโดยง่ายคายเพราะพระจันทกีนรขาดความระมัดระวังตน ค่ายก่าลังมีความเคลิบเคลิ้มในความสุขสำราญ มิได้หวาดระแวงว่าภัยจะมาถึงตน ทั้งที่สถานทีนั้นก็ไม่ใช่วิสถานที่ที่คุ้นเคยอันควรไว้วางใจ

⁴⁷ พระราชนิพนธ์, พุทธธรรม, หน้า 804.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴⁹ จันทกีนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 226.

พระจันทกนิทร ลงมายังป่าเบื้องล่างซึ่งเป็นถิ่นที่มีอันทรายด้วยสัตว์ร้ายและมนุษย์ร้าย พระจันทกนิทรเองก็ชมป่า ไคล้แลเห็นการเบียดเบียนของสัตว์ใหญ่ต่อสัตว์น้อย สัตว์ที่เข้มแข็งต่อสู้กับสัตว์ที่อ่อนแอ แต่การชมนั้นก็เป็นการชมอย่างเพลิดเพลิดชกสทิจพิจารณาไม่คิดว่าภัยอาจจะมาถึงคนในท่านองเดียวกันนั้น จึงนับว่ามีความประมาทยิ่ง ด้วยเหตุนี้พระอินทร์จึงสอนว่า

ฮา ๆ พระมิ่งมง	กฏีเทพพรหมมาน
จิกเนาพนศดาน	อญาประมาณลเม็คคน
ยีนร้ายแลยีนดี	จงอย่ามีในกรรมล
สุขุมประพตคน	เปนมัจฉิมปานกลาง
ศุกนักรจะมกัโศก	วิโยกยากล่าวากปาง
ทุกชนักรจะมกัหมาง	กรรมลจิตรวิญจวนใจ ⁵⁰

อย่างไรก็ดี พระจันทกนิทรมิได้เที่ยวป่าอยู่ตามลำพัง เหตุการณ์ที่พระจันทกนิทรถูกสังหารอาจไม่เกิดขึ้นถ้านางกนิทรเป็นผู้มีสติ อาจช่วยเตือนหรือระแวดระวังดูแล เมื่อเห็นภัยมาก็อาจพากันหลบหนีได้ทันทั่วทั้งที่แก่นางกนิทรขณะนั้นก็เป็นผู้เผอเรอ ไม่ระมัดระวัง ตกอยู่ในความเคลิบเคลิ้มเช่นกัน พระจันทกนิทรจึงได้รับภัย ฉะนั้นจึงนับได้ว่า เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของอุปมาพหุกรรมว่าถ้าปราศจากกรรมนี้แล้วอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายได้อย่างคาดไม่ถึง ถ้ามีอุปมาพหุกรรมแล้ว แม้จะมีเรื่องของวิบากกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง วิบากกรรมนั้นอาจส่งผลไม่เต็มที่โดยอาจเบี่ยงเบน คลายความรุนแรงหรืออาจไม่ส่งผลเลยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของกรรมนั้น (ดูรายละเอียดในบทที่ 4 ตอนที่ว่าด้วยเรื่องกรรม) จะเห็นได้ว่าในบทโอวาทของพระอินทร์ที่กล่าวถึงสาเหตุที่พระจันทกนิทรถูกสังหารนั้น มิได้กล่าวว่าเป็นเพราะกรรมเลย แต่กล่าวไว้ว่าเป็นเพราะความประมาทเท่านั้น

ความคิดเรื่องอุปมาพหุกรรมคงสำคัญต่อไป เพราะจุดที่ความขัดแย้งบังเกิดขึ้นจนปรากฏเป็นเรื่องราวนั่นคือ การที่ท้าวพรหมทัตแลเห็นนางกนิทรแล้วมีความพอใจรักใคร่ จึงสังหารพระจันทกนิทรเพื่อให้ได้นาง การกระทำของท้าวพรหมทัตเป็นการกระทำของผู้ที่ตั้งอยู่ในความประมาทอย่างยิ่ง

⁵⁰จันทกนิทรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 225.

ความประมาทของท้าวพรหมทัตที่มีสาเหตุมาจากความขาดสติ ปล่อยให้หูกก้อยู่ในอำนาจกิเลส มีโลภะ เป็นต้น ท้าวพรหมทัตเป็นผู้ยึดถือในสังขารคือ กาย มีความพอใจในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสจนขาดความเห็นยวรั้งใจ โดยจริงแล้วความประมาทลักษณะนี้ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ในปุถุชนทั่วไป ซึ่งคงจะไม่น่าประหลาดถ้าท้าวพรหมทัตจะเกิดหลงใหลในนางที่ปราศจากเจ้าของคุ้มครอง แต่การที่ท้าวพรหมทัตบังเกิดความหลงใหลนางกนิษฐี มีความปรารถนาในศวันางทั้ง ๆ ที่รู้ว่านางมีคู่อยู่แล้ว แต่ท้าวพรหมทัตก็ไม่พยายามยุติความปรารถนาที่ไม่ถูกต้องตามท่านองคคองธรรมนั้น ตรงข้ามกลับแสดงความขาดสติดลาลึกไม่คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ กระทำการสังหารพระจันทกนิษฐคู่อำนาจมิถุนาธิฏฐี ดังนั้นนับว่าท้าวพรหมทัตเป็นผู้มีความประมาทโดยแท้ *

อย่างไรก็ดี เหตุการณ์ที่เป็นจุดใหญ่ของเรื่องคือการที่นางกนิษฐีแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีโดยการปฏิเสธท้าวพรหมทัต เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าโดยแท้แล้วนางกนิษฐี เป็นผู้มีความไม่ประมาท ในสถานการณ์ที่คับขันเช่นนั้นนางกนิษฐีเป็นผู้มีสติมั่นคงรู้ว่าควรจะทำอย่างไร นางมิได้เคลิบเคลิ้มในวาทะของท้าวพรหมทัต เพราะมีสติรำลึกถึงความรักและความดีงามของพระกนิษฐีสามี มีความกระหนกในหน้าที่และคุณธรรมของภรรยาที่พึงมีต่อสามี ความไม่ประมาทของนางนี้เองเป็นสิ่งที่ทำให้นางดำรงคุณความดีอันน่าสรรเสริญไว้ได้ และสามารถขอให้เทพยดาช่วยเหลือจนพระกนิษฐีฟื้นคืนได้ในเวลาต่อมา

อนึ่ง การที่พระจันทกนิษฐีฟื้นคืนได้ก็ด้วยความช่วยเหลือของพระอินทร์นั้นก็แสดงว่าในชาดกเรื่องนี้พระอินทร์เป็นผู้มีความไม่ประมาท ไม่ละเลยหน้าที่ของพระองค์

เรื่องราวทั้งหมดคลี่คลายและจบลงด้วยดีเพราะคุณความดีของนางกนิษฐี และพระอินทร์ผู้มีความไม่ประมาท แต่ในแง่ของพระพิมพาเถรี พระนางยังมีความคิดติดข้องอยู่ว่า ในเหตุการณ์ครั้งนั้นพระนางยังมีความติดข้องประการหนึ่ง คือ

"ปางพระทองสาครศรีศรี ถึงแก้วสันฉวี สลบยังพื้นปะตะพื้น
ความน่องเสนหาสวามิน ไปหันที่ถวิล ก็อุ้มพระองค์ทรงเพลลา"⁵¹

* คำว่า "ประมาท" และ "ไม่ประมาท" ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ มีความหมายตามที่อธิบายไว้ในหน้า 69-70 เรื่อง อปมาทธรรม.

⁵¹ จันทกนิษฐคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 228.

ซึ่งทำให้พระพิมพาเดวีกล่าวโทษคนในครั้งกระนั้นว่า

"เป็นหญิงทรลัภพาลา อุ่มชายนินทรา เหนือเพลาให้เสว้าเสียศรี"⁵²

นางกนิษฐีมีความเศร้าโศกขาดสติพิจารณา ไครกระทำไปตามกำลังความโศกของตน โดยโอบอุ้มพระจันทกนิษฐขึ้นบนศอก นำความอภัยมาสู่พระจันทกนิษฐผู้เป็นราชาของกนิษฐทั้งปวง ความประมาทในครั้งนั้นแม้จะเป็นเวลาเนิ่นนานมาแล้ว แต่พระพิมพาเดวีถือว่าเป็นโทษที่ติดข้องอยู่ เมื่อจะนิพพานจึงได้หูลงขอมาให้โทษนั้นล่องไป แสดงว่าอุปมาทธรรมเป็นสิ่งสำคัญ บุคคลพึงมีสติอยู่ในกาลทุกเมื่อ ไม่ปล่อยจิตใจให้สวอยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแรงกล้าจนขาดสติพิจารณา ะมีคระวังอันอาจนำไปสู่ความประทุษหรือการกระทำที่ไม่ถูกไม่ควร ก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งบางครั้งผลเสียนั้นอาจติดข้องอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ไม่สามารถรู้สึกอิสระปลอดโปร่งสิ้นกังวลได้ จนแม้เมื่อจะนิพพานก็ยังเป็นสิ่งเหนียวรั้ง จนต้องกระทำกรรมมาโทษให้ล่องไป คึงเรื่องของพระพิมพาเดวีคังกล่าว

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าแก่นเรื่องของจันทกนิษฐคำฉันท์คือ อุปมาทธรรมที่ได้แสดงให้เห็นทั้ง 2 แง่ว่า อุปมาทธรรมก่อให้เกิดผลคืออย่างไร และในทางตรงข้ามอาจก่อให้เกิดผลเสียอย่างไร

ส่วนในจันทกนิษฐชาดก แก่นเรื่อง คือ ความซื่อสัตย์ของนางกนิษฐีที่มีต่อสามี แก่นเรื่องของจันทกนิษฐคำฉันท์มีความแตกต่างกับจันทกนิษฐชาดกคังกล่าว เพราะเหตุที่จันทกนิษฐคำฉันท์ เสนอการพิจารณาถึงความจันทกนิษฐชาดกในลักษณะที่ผิดแยกไปจากเดิม โดยเพ่งเล็งที่เหตุผลระดับลึกของพฤติกรรมต่าง ๆ และหยิบยกสิ่งที่เป็นแก่นหรือมูลฐานร่วมกันของเหตุผลเหล่านั้นออกมา คือ เรื่องสติหรืออุปมาทธรรม ในขณะที่จันทกนิษฐชาดกเพ่งเล็งพฤติกรรมเด่นเดี่ยวที่จุดสูงสุดและมีความประทับใจมากที่สุดคือ ความซื่อสัตย์ของนางกนิษฐี ลักษณะการพิจารณาที่ต่างกันนี้ได้ส่งผลโดยตรงต่อแก่นเรื่องและทำให้แก่นเรื่องมีความแตกต่างออกไป

⁵²จันทกนิษฐคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 228.

อาจกล่าวได้ว่า แม่จันทกนรค่านันท์จะมีโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง และ รายละเอียดของเหตุการณ์ส่วนใหญ่เหมือนกับจันทกนรชาดกก็ตาม แต่ก็มิได้ทำให้เรื่องทั้งสองมีความเหมือนกันจนขาดเอกลักษณ์ ทั้งนี้เป็นเพราะความแตกต่างบางประการที่มีความสำคัญในแง่แก่นเรื่อง ซึ่งทำให้เรื่องทั้งสองต่างมีคุณค่าน่าสนใจไปคนละแนว โดยจันทกนรค่านันท์เสนอการศึกษาความโยกโยยให้หลักอุปมาทธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำคัญสำหรับการปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดตามอุดมการณ์ของศาสนา

4.4 ตัวละคร

ตัวละคร เป็นผู้แสดงบทบาทพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดเป็นเรื่องราวขึ้น เนื่องจากจันทกนรค่านันท์มีที่มาค่านเนื้อเรื่องจากจันทกนรชาดก การศึกษาจันทกนรค่านันท์ในแง่ตัวละครจึงจะเป็นการศึกษาว่าตัวละครในวรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะอย่างไร และมีความแตกต่างจากในจันทกนรชาดกหรือไม่ ซึ่งตัวละครในวรรณคดีเรื่องนี้มีทั้งสิ้น 4 ตัว ได้แก่

3.4.1 พระจันทกนร

3.4.2 นางจันทกนรี

3.4.3 ท้าวพรหมทัต

3.4.4 พระอินทร์

3.4.1 พระจันทกนร ในจันทกนรค่านันท์ พระจันทกนร เป็นพระโพธิสัตว์ และเป็นราชาของเทพกนรทั้งปวง มีลักษณะงามเลิศราวกับพระอินทร์ได้เนรมิตขึ้น ดังที่ว่า

"ทรงลักษณะทวทิงษาพร รณโณมชีรัญ รงงสฤทธิประเสรอรุสุนทร"⁵³

พระจันทกนรนอกจากจะมีรูปงามแล้วยังมีจิตใจงามอีกด้วย เป็นผู้มองโลกในแง่ดี ปราศจากความหวาดระแวงใด ๆ เมื่อตนเป็นผู้ทรงคุณธรรมล้ำเลิศ ไม่เคยคิดเบียดเบียนทำร้ายใคร ก็เข้าใจว่าคงไม่มีผู้ใดคิดเช่นนั้นต่อตนด้วย ด้วยเหตุนี้พระจันทกนรจึงได้ตั้งอยู่ในความประมาท มิได้ระมัดระวังคนแม้จะอยู่ในดินแดนที่มีอันตรายรอบค้ำ แต่พระจันทกนรก็มีใจหวาดระแวงภัย กลับปล่อยกายปล่อยใจให้เคลิบเคลิ้มเพลิดเพลิน จึงถูก

⁵³ จันทกนรค่านันท์, ภาคผนวก, หน้า 214.

สังหารโดยไม่รู้ตัว การกระทำของพระจันทกนิทรนี้เรียกว่า "ไว้ใจทาง" โดยแท้

อย่างไรก็ดี ความน่าประหลาดใจของพระจันทกนิทรนี้อยู่ที่ความรักความรับผิดชอบเยี่ยงสามีที่ดีที่มีต่อภรรยา พระจันทกนิทรรักใคร่นางกนิทรอย่างลึกซึ้ง แม้การที่เหตุร้ายเกิดขึ้นได้ก็เป็นเพราะพระจันทกนิทรตามใจนางกนิทร เมื่อนางชวนลงมาเที่ยวป่าก็พานางมาด้วยความเต็มใจ ไม่ขัดใจให้นางได้รับความชุนเคืองเลย การกระทำนี้สมคังคำที่นางกนิทรว่าพันว่า

"ถนอมน้องบมิให้เคืองใจ พูนเพิ่มพิศไสม เสมอพระเนารชติยา"⁵⁴

พระจันทกนิทร เป็นสามีที่น่าสรรเสริญยกย่องเพราะมีความรักทะนุถนอมเมตตาอาหารภรรยาเป็นอันมาก คังที่นางกนิทรได้รำพันถึงว่า

ยามรؤونเคยรวมนิทรรา	รำเพยวายุพา	พระพายให้สิ้นชูเซย
ยามนำอมฤชูปรอยเปรย	พระกรเกี่ยวเกย	ประทับไ้วแนบน่าพิ
ยามผุ่นสวคทองอินทรีย์	กวางปูกปลสี	สนองบุโหหนาวณ
ยามนองทองแสงสุรียน	ทาวอมองคดกล	ลงเลนชโลโครนิน
แทนี่ไครจักพาบิน	ชมพฤษไพโรสิน	เกษผลผลลามาประพาน ⁵⁵

จะเห็นได้ว่า พระจันทกนิทรได้ปฏิบัติหน้าที่สามีที่ดีอย่างน่าประหลาดใจด้วยการปกป้องดูแลภรรยาให้มีความสุขอยู่เสมอ ไม่ละเลยให้นางต้องได้รับความทุกข์กังวลเพราะสิ่งใดเลย

ด้วยเหตุนี้แม้ว่าพระจันทกนิทร เป็นที่พึงหังทางกายและทางใจของนางกนิทร โดยแท้ สมคังที่นางกนิทรคร่ำครวญซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า

"ว่าไอ้พระจอมศิขรี	เปนปิ่นเกษนี	ปกเกล้าแห่งข้าวรีจา" ⁵⁶
"น้องจักเนาในไพโรสิน	ไครจักเปนปิ่น	ปกเกล้าสุคานารี" ⁵⁷

⁵⁴ จันทกนิทรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 220.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

"โอ้พระเจ้าจอมเกล้าอภิศร แค้นไคร่ท่อน ปกเกษยพินกินรี"⁵⁸

พระเจ้าจันทกีนร เป็นผู้มีความอ่อนโยนนุ่มนวลแม้กับคนทั่วไปด้วย เมื่อสิ้นขึ้น
พบพราหมณ์แปลงร่างร้ายก็มีไคร่ท่อน ใจแสดงความอ่อนน้อม และเจรจาอย่าง
ไพเราะประกอบด้วยความสัจมาคารวะ ดังที่ว่า

ลิมเนทร เหนเวทยาทร	ท้าวแสนโสมสอร	กัณโถมศิริโรคอุษุชะลี
แทมบาทจอมจักรปฐาณี	สรรร เสริญศักดิ์	พระเกษกิลลกลเลิศสกล
คุณท้าวเทียมเตาสุวรรณ	อากาษสาชล	สมุทสุเมรุฎาปาน
ชาขอเปนทาสบริพาน	รองเป็องบพมาลย์	คองคังซีพิตรมรณา ⁵⁹

จะเห็นได้ว่าพระเจ้าจันทกีนรนอกจากจะเป็นผู้มีสัจมาคารวะแล้ว ยังเป็นผู้มี
ความกตัญญูรูกุณอย่างยิ่งด้วย

ในจันทกีนรชาดก จันทกีนร* มีบทบาทเด่นในค่านแสดงให้เห็นถึงความรัก
ความผูกพันที่มีต่อกันกินรี เมื่อตอนที่ถูกสังหารจันทกีนรล้มลงแต่ยังไม่สิ้นสติได้คร่ำครวญว่า

คุกรนางจันทา ชีวิตของพี่ใกล้จะชากออยู่แล้ว พี่กำลังเมาเลือด จันทาเอ๋ย
พี่เห็นจะละชีวิตไปแม่ในวันนี้ ลมปราฎของพี่กำลังจะดับ ชีวิตของพี่กำลังจะจม
ความทุกข์กำลังแผ่ผลาญหัวใจพี่ พี่ลำบากยิ่งนัก ความโศกของพี่ครั้งนี้เกิน
ความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทาญจะเศร้าโศก
ถึงพี่โดยแท้ พี่จะเที่ยวแหงเหมือนคนหญาที่ถูกทิ้งไวบนแผ่นดินรอน เหมือนคนไม่
มีรากอันชุก พี่จะเหือกหายเหมือนแม่น้ำที่ขาดวง ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็น
ความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทาญจะเศร้าโศก
ถึงพี่โดยแท้ น้ำตาของพี่ไหลออกเรื่อยเหมือนน้ำฝนที่ตกลงที่เชิงบรรพต ไหลไป
ไม่ชากุสย ฉะนั้น ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศก
เหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทาญจะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้⁶⁰

วาทะของจันทกีนรแสดงให้เห็นว่าจันทกีนรมิได้หวังพะวงถึงคนเลย แม้ใน
ขณะที่ชีวิตจะสิ้นกลับหวังไยว่านางจะเศร้าโศกทุกข์ร้อน นับว่าความรักของจันทกีนร

⁵⁸จันทกีนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 221.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 225.

*ในชาดก จันทกีนรเป็นเพียงกีนรธรรมดา ไม่มีฐานะเป็นราชา ฉะนั้นใน
คราวใดที่กล่าวถึงจึงไม่มีคำว่า "พระ" นำ.

⁶⁰พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326.

เป็นความรักที่ประเสริฐยิ่งและสมควรที่จะได้รับความซื่อสัตย์ของนาง เป็นการตอบแทน

ในเรื่องทั้งสอง ตัวละครตัวนี้มีบทบาทไม่มากนักและเป็นบทบาทที่มีความเด่นในแง่แสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อนางกนิณี แม้ในจันทกนิณร คำฉันทน์บทบาทนี้จะมีได้แสดงออกมาโดยตรงแก่ทว่าไค้สะท้อนให้เห็นจากวาจาของนางกนิณรีก็ตาม บทบาทโดยตรงของพระจันทกนิณรในเรื่องจันทกนิณร คำฉันทน์ก็คือ ความมีสัมมาคารวะและความกตัญญูต่อพระอินทร์ซึ่งในจันทกนิณร ชาคกมิไค้กล่าวถึง

3.4.2 นางจันทกนิณรี นางจันทกนิณรีเป็นผู้มีความงามล้ำเลิศนางเป็นคู่บารมีแห่งพระโพธิสัตว์ คุณลักษณะของนางนั้นปรากฏดังคำประพันธ์ว่า

สรรพคุณลักษณะเหลือประมาณ	มารยาทรยอกชยวน	บำรุงบำเรอหฤชาติ
เปนมิ่งมงคลเกษนี	หุวยเทพกนิรี	แสนนางสุรางคบริพาน
เสมอควงในเนตรนฤมาน	ทาวแสนเสนหปาน	ชีพิกร ไปคล้ายคลาศสิ่ง
สองเป็นคู่สุรางสมคิงษ	บารเมศมาจึง	ประจวบประจบสยไสม ⁶¹

โดยเหตุที่นางจันทกนิณรีเป็นผู้มีรูปลักษณะงามล้ำเลิศนี้เอง ความงามของนางจึงเป็นสิ่งดึงดูดใจให้ชายอื่นมาหลงใหล แต่นางจันทกนิณรีก็ไค้พิสูจน์ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าเป็นผู้มีค่าควรแก่การเป็นคู่บารมีแห่งพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริง แม้นางจะมีไค้เป็นมุนษย์ก็ตาม ก็เป็นผู้ทรงคุณธรรมประเสริฐ มีความจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อสามีผู้เดียวไม่เปลี่ยนแปลง มีไค้หวั่นไหวด้วยคำของชายอื่นเลย นางกนิณรีไค้แสดงความภักดีมั่นคง แม้จะเข้าใจว่าสามีนั้นหาชีวิตไม่แล้วก็ตาม เมื่อพระจันทกนิณร ถูกยิงล้มลงนางเข้าออกรางสามีคร่ำครวญว่าพันแสดงความตั้งใจจริงของนางว่า

"แม่นพระบมิคั่นคงใจ คอยซำจักประไล ปลายพิณาศเมื่อมรณ"⁶²

ทั้งนี้เพราะนางกนิณรีมีความรักใคร่ผูกพันในศิวพระจันทกนิณรอย่างลึกซึ้งจนเกิดความรู้สึกว่าไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปไค้โดยปราศจากสามีอันเป็นที่รักชีวิตของนางก็จะมีแต่ความโศกเศร้า อ่างว่างและไร้ที่พึ่ง แต่ถึงกระนั้นนางกนิณรีก็มีไค้ปรารถนาจะแสวงหาที่พึ่งแห่งอื่นอีก เพราะนางมีความจงรักภักดีและซื่อตรงต่อ

⁶¹ จันทกนิณรคำฉันทน์, ภาคผนวก, หน้า 215.

⁶² เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 220.

สามีแต่ผู้เดียว คังนั้นเมื่อท้าวพรหมทัตกล่าวเจรจาปลอมประโลมเสน่ห์ที่ฟังฟังและ
ความมันเทิงสุขร่วมไอศูรยสมบัติ นางจึงปฏิเสธอย่างไรเชื่อใจว่า

"ถึงท้าวเสด็จจ้าวจันทรา อิกดวงสุริยา มาให้เราไม่ยินดี
สูมวคัยของค้สามี เกิดเปนสัตรี ฤจกัให้ทองสองชาย"⁶³

คำกล่าวนี้ยืนยันความรักความเชื่อของค้อสามีและแสดงว่านางเป็นผู้ยึดมั่นใน
จารีตประเพณีที่ว่า เป็นสัตรีของมีสามีเพียงคนเดียวเท่านั้น

นางจันทกินนรี เป็นผู้มีความรักใคร่ มีใค้ประมาณเคล็ดหลงใหลในบุรพวาจาของท้าว
พรหมทัตเลย นางสามารถพิจารณารู้เท่าทันเจกนารมณของท้าวพรหมทัตได้เป็นอย่างดี
คำแก้ตัวของท้าวเชอจึงมิไค้ทำให้นางเชื่อถือแม่แก่น้อย คังที่ว่า

"ว่าท้าวผู้เจ้านครา ทรลักพาลา คังลึงทโมนโจรไพร
ผิวเรารักขร่วมพิศไหม บมิตึกเกรงไฟ นรกจักสุเมเกษรี
แผลงศรราญชีพสามี แล้วยังวาที ประโลมให้หลงสงสาร"⁶⁴

นางจันทกินนรีมีความกล้าหาญที่จะเผชิญหน้ากับท้าวพรหมทัต แสดงความโกรธ
และความรังเกียจเหยียดหยามด้วยการใช้วาจาโต้ตอบอย่างรุนแรง ซึ่งการกระทำ
คังกล่าวทำให้ท้าวพรหมทัตคลายความปรารถนาในตัวนางอย่างสิ้นเชิง เพราะถ้อยคำ
ที่นางกล่าวแก้ท้าวพรหมทัตนั้นมีความเผ็ดร้อนหยามคายถึงที่สุด อันเป็นสิ่งที่ผู้มีชกษิตยามานะ
มีอาจทนรับฟังไค้ แม้วาจาเรียกขานทุกครั้งก็ระคนบริภาษระคายโสศยังนัก เช่น

"ว่าท้าวผู้เจ้านครา ทรลักพาลา คังลึงทโมนโจรไพร"⁶⁵

"เหวย ๆ ท้าวเจ้าบุรี มฤณากาลี อุบาทวิภคชิตยา"⁶⁶

"เฮย ๆ ท้าวเจ้าจอมปราง จิตรบาปพยายหย่าง สุนัขสุกรแร้งกา"⁶⁷

⁶³ จันทกินนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 221-222.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 221.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 222.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ฉะนั้นวจาโลมล่อของท้าวพรหมทัตนอกจากจะไม่ได้ผสมความมุ่งหมายแล้ว
ยังเป็นข้อที่นางกนิษฐีนามาย้อนเยาะหยายหยามอีกว่า

เมียมิ่งถึงพันกัลยา	โยไม่เสนาหา	มาหลงจักล่วงกาเม
เราไซหญิงชาติเสพล	ใจหันทวนเท	ละโลภละโมภเมถุน
เราเปนกนิฐมีบุญ	กำเนคในกระกุก	ไกรลาสสร้างนางสวรรค
ท้าวมิ่งหินชาคพงษพรรษ	ฤาจักเคียงจันทร์	พระจอมสุกานารี ⁶⁸

นางกนิฐรีเหยียดหยามท้าวพรหมทัตว่าทำชาติกว่านาง ซ้ำยังเปรียบเทียบ
ว่าเป็นเศรษฐีคน กังนั้นจึงไม่ควรคู่ควายนาง ควรกันก็แต่เศรษฐีคนซึ่งมีศักดิ์เสมอกัน
เท่านั้น ดังที่ว่า

"เราไซทราชาธิหญิงพาล เจริญชมเคียรฉาน ให้สมค้ำยศักดิ์กชลา"⁶⁹
ยิ่งไปกว่านั้น นางจันทกนิฐรียังกล่าวสาปแช่งท้าวพรหมทัตเป็นข้อฉกรรจ์
อีกค้ำยว่า

"ใครคคิจิตรบาปยายคาย	ให้มันฉิบหาย	จนสิ้นจนสูญสุริวงษ์
มีบุตร ๆ ทายวายปลง	ภริยามิคง	ตราบท้าวจนถึงชนนี้" ⁷⁰

นางจันทกนิฐรีมิได้เพียงแต่เจรจาตอบโต้อย่างหยายหยามเท่านั้น หากแต่
ยังได้กระทำการประกาศประจาน โดยการบินหนีขึ้นไปบนยอดเขาแล้วกล่าวร้องบริภาษ
ค้ำยเสียงอันดังอีกค้ำย ดังที่ว่า

"แต่คร้องกองคองคินคอน บริภาษศักรอน ไปลคพยศมาลยา"⁷¹

ซึ่ง "พยศมาลยา" ของนางดังกล่าวทำให้สามารถขับไล่ท้าวพรหมทัตให้
เสด็จจากไปได้อย่างรวดเร็ว

⁶⁸ จันทกนิฐนรคำฉันท, ภาคผนวก, หน้า 222.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 222.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ครั้งเมื่อท้าวพรหมทัตเสด็จจากไปแล้ว นางจันทกินนรีก็กลับลงมาหาพระ
จันทกินนร และได้พบว่าพระจันทกินนรนั้นยังมีชีวิตอยู่ อาศัยคุณความดีของนางและบารมี
แห่งพระโพธิสัตว์ นางได้กระทำการตั้งสัจจาธิษฐานขอให้ช่วยเหลือ จน
พระอินทร์ได้ลงมาช่วยให้พระโพธิสัตว์ฟื้นได้ในที่สุด

ในตอนนี้จะเห็นได้ว่าโดยแท้แล้วนางจันทกินนรีมิได้มีนิสัยหยาบกระ้างเลย
นางได้กล่าววาทะแก่วัยเทพด้วยน้ำเสียงที่แสดงความคารวะนอบน้อมยิ่งว่า

ขอไทเทเวศ	ผู้ทรงทิพเนตร	ทิพโสทร	เกรียงไกร
ท้าวโลกข่าเลิศ	อัมเรศ	เรื่องไซ	จักกฤษณฤทธิไกร
เชิญช่วยพิศคา	แห่งขำบริจา	ผู้ทรงบารมี	อิศโรโมลี
จักนำสัจวโลกย์	เมื่อโมชวดี	พันไธฆวารี	ทุกขวัญสมุทไท
แม่เวรปัจจุบัน	ไปถึงอาสัลย์	ชีฟูล่วงบันไลย	
ของเทเวศ	เรื่องเคชฤทธิไกร	ช่วยเปลื้องปลดไภย	ฤทธิรุกศาสตร์ ⁷²

ข้อที่ว่านางจันทกินนรี เป็นผู้ที่มีความสุภาพอ่อนน้อมนั้นยังเห็นได้ชัดเมื่อพระอินทร์
เสด็จลงมาช่วยพระจันทกินนร โดยแปลงร่างเป็นพราหมณ์ธรราร่างร้าย นางกินนรีได้
แสดงความเป็นผู้มีจิตใจสูง มีศักดิ์วรรวรวงเกียรติเยี่ยหยามพราหมณ์เพราะรูปร่าง
ภายนอกนั้น กลับมีความนอบน้อมต่อคนคือผู้มีอาวุโส เล่าเรื่องราวทั้งหมดด้วยวาทะ
สุภาพ และขอให้พราหมณ์นั้นช่วย ดังที่ว่า

ข้าแก่พระครูบูรมนทร	คุณธรรมอุอาปน	พระเวทวิสุตสยไสม
ไปรฎกช่วยชาวคนเขนใจ	เชิญเปลื้องปลดไภย	พิศมสารที่รอนรมสกล
แม่ท้าวกลับฟื้นคืนชนม	สองชานฤมล	จักรองลุดองบาทา
เปนทาสไคบาทมุลิกา	จวบจนชีวา	พินาศไปชาคบศิญาณ ⁷³

ซึ่งพระอินทร์ก็มีความพอใจ ให้ความช่วยเหลือทันทีด้วยความเต็มใจยิ่ง
เพราะ

⁷²จันทกินนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 223.

⁷³เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 224.

"สงสารสาวภาคยแจ่มจรรพ์ นางมีกัญญา ญยอกสุคานารี"⁷⁴

ทั้งนี้ยอมแสดงว่านางจันทกินนรีเป็นผู้มีกิริยาดี ความประพฤติดี ความสุภาพ อ่อนน้อมและความกตัญญูของนางเป็นที่พึงพอใจแก่เทพผู้เป็นใหญ่ เช่นพระอินทร์

พฤติกรรมส่วนใหญ่ของนางกินนรีแสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีสติ รู้การควรไม่ควร แม้จะมีอยู่บางครั้งที่นางเคลิ้มสติเผอเรอ เพลิดเพลิน มิไคร่ระวังภัยจนพระจันทกินนรคองถูกสังหาร หรือตอนที่นางเสวราโศกอุ้มพระจันทกินนรขึ้นบนศก โดยลืมนึกไปว่าการกระทำดังกล่าวจะก่อให้เกิดความอับยศแก่สามีผู้เป็นกษัตริย์ราชา แต่เหตุการณ์เหล่านั้นเมื่อพิจารณาแล้วก็เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจ ในภาวะการณ์เช่นนั้น นางกินนรีซึ่งยังเป็นปुरुชนธรรมดา ย่อมอาจเคลิ้มสติตกอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ จนกระทำการโดยขาดการพิจารณาบ้างเป็นบางครั้งว ซึ่งการกระทำนั้นก็มิได้เกิดจากกิเลส ทหยาบช้าอันใด

เมื่อเปรียบเทียบกับจันทกินนรชาติแล้ว ในจันทกินนรคำฉันท์ นางกินนรีมีบทบาทพฤติกรรมเด่นในแง่ความซื่อสัตย์สุจริตต่อสามี เช่นเดียวกับในจันทกินนรชาติ แต่เมื่อพิจารณาแง่ลักษณะบุคลิกภาพโดยทั่วไปแล้ว นางกินนรีในเรื่องทั้งสองมีความผิดแตกต่างกันอยู่บ้าง

นางกินนรีในจันทกินนรคำฉันท์มีลักษณะคล้ายรูปจำลองของสตรีในอุดมคติระดับชาวบ้านสามัญ นางอาจเป็นผู้มีกิริยา วาจาดี มีสัมมาคารวะ สุภาพอ่อนน้อม มีความเฉลียวฉลาด มีจิตใจงาม มีความซื่อสัตย์ภักดีต่อสามีด้วยความรักอันมั่นคง แต่ลักษณะที่นางกระทำการทอไต่ต่อท้าวพรหมหัตถ์ แสดงให้เห็นว่านางคงไม่ได้รับการอบรมให้มีความสุขุมคัมภีรภาพนัก เมื่อมันกาลโทสะก็กล่าวบริภาษคำทออย่างมีฉาวอึงออล และยิ่งกว่านั้นยังแสดงอาการ "แตร้องก้องคองคินคอง" ซึ่งแม้จะเป็น "พยศมาลยา" ก็มีใจจะเป็นสิ่งที่ยูซึ่งได้รับการอบรมอย่างกุลสตรีตามแบบแผนของสังคมระดับสูงจะสามารถกระทำไต่ ความนิยมในการทอไต่อย่างเผื่อร้อน รุนแรงและสาสมนี้เป็นลักษณะที่นิยมในระดับชาวบ้าน อาจพบได้ในบทละครนอกต่าง ๆ หรือวรรณคดีที่แสดงชีวิตสามัญชนเช่นขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

⁷⁴จันทกินนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 224.

ในจินตนิมิตนรชาค นางจินตนิมิตร์มีลักษณะนุ่มนวล งามสง่าเยี่ยงสุกษมาลชาติ อันสะท้อนให้เห็นได้จากวาจาและการกระทำส่วนใหญ่ของนาง เช่น เมื่อนางรู้ว่าท้าวพรหมทัตเป็นผู้ทำร้ายกนิษฐาสามี แม้นางจะมีความโกรธแค้นเพียงใดก็มีใจกล่าววาจา จ้วงจวมหายร้าย เพียงแต่กล่าวสัดพ้อว่า

พระราชบุตรโค ยิงสามีผู้เป็นที่ปรารถนาของเรา เพื่อให้เป็นหม้ายที่ชายป่า พระราชบุตรนั้นเป็นคนเลวทรนแท้ สามีของเรานั้นถูกยิงแล้ว นอนอยู่บนพื้นดิน พระราชบุตรเอ๋ย มารดาของท่านจงได้รับสนองความโศกในดวงหทัยของชาดู เพงมองคูกนิษฐาสามีนี้ ชายาของท่านจงได้รับสนองความโศกในดวงหทัยของ ชาดูเพงมองคูกนิษฐาสามีนี้ พระราชบุตรเอ๋ย ท่านโคชากนิษฐาไม่ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา ขอมารดาของท่านอย่าได้พบเห็นบุตรและสามีเลย ท่านโคชากนิษฐาไม่ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา ขอชายาของท่าน จงอย่าได้พบเห็นบุตรและสามีเลย⁷⁵

ความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ทำให้นางโกรธ เสียใจ และกล่าวสาปแช่งออกมา ซึ่งนางหวังว่าจะยับยั้งท้าวพรหมทัตได้ เพราะการสาปแช่งย่อมเป็นสิ่งที่ยึดแน่นแล้ว แต่ท้าวพรหมทัตเป็นผู้มีจิตบาปหยามกระด้าง จึงไม่มีความรู้สึกเจ็บระอา ยกลับเจรจาทักท้วงต่อคำต่อไปอีก ทำให้นางต้องกล่าวยืนยันอีกครั้งว่า

"พระราชบุตร ถึงแม้ว่าเราจักต้องตาย แต่เราจักไม่ขอยอมเป็นของท่าน ผู้ชากนิษฐาสามีของเราผู้มีได้ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา"⁷⁶

แม้วาจาของนางกนิษฐาจะสุภาพ ไม่เสียคางคก โสท ก็แสดงความรักเคียดเคี้ยว มั่นคงในจิตใจของนางได้เป็นอย่างดี การรักษาศีลวัตรของนางคือการบินขึ้นไปอยู่บน ยอดเขาซึ่งท้าวพรหมทัตไม่อาจทำอันตรายนางได้

จะเห็นได้ว่านางกนิษฐาในจินตนิมิตนรชาคใช้ชีวิตสุขุมตามลักษณะนิสัย และ ก็ได้ผลเช่นกัน คือ ท้าวพรหมทัตต้องเสด็จจากไปอย่างสิ้นหวังในที่สุด

ความละเมียดละไมลึกซึ้งของนางกนิษฐาในจินตนิมิตนรชาคมีให้เห็นตลอดเวลา แม้ในยามทุกข์โศก เช่นตอนรำพันที่ว่า

⁷⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ข้าแต่กษัตริย์ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่แผ่นดินอันลุดด้วยคอกไม้ เป็นที่น่านรื่นรมย์ พวกมฤครายไม่กล่าวกล่าย จะทำอย่างไร? ข้าแต่กษัตริย์ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่ลำธารอันมีน้ำใสไหลอยู่เรื่อย ๆ มีกระแสน้ำกลื่อนกล่นไปค้วยคอกโกสัมมุ จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กษัตริย์ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่ยอดเขาหิมพานต์อันมีสีเขียว นาคูนาชม จะกระทำอย่างไร? ฯลฯ⁷⁷

และในยามสุขที่ว่า "บัดนี้เราทั้งสองจักไปเที่ยวสู่ลำธาร อันมีกระแสสินธุ์ กลื่อนกล่นค้วยคอกโกสัมมุ คารคายไปค้วยบุปผชาติต่าง ๆ เราทั้งสองจะกล่าววาทาเป็น ที่รักแก่กันและกัน"⁷⁸

นางจันทกนิษฐมิได้กล่าวพรรณนาแสดงความสุขเศร้าหรือความสุขเป็นวาทา โดยตรง แต่อาศัยการกล่าวถึงธรรมชาติเป็นสื่อแสดงความรู้สึกนั้น โดยที่ลักษณะวิธีการ กล่าวถึงนั้นแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง จนได้นำมาใช้ พรรณนาสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของตน ไม่ว่าจะเป็นยามทุกข์หรือยามสุข ซึ่งเป็น ความละเมียดละไมที่ไม่ปรากฏในจันทกนิษฐคำฉันท์

นางจันทกนิษฐในจันทกนิษฐชาคก็มีบุคลิกภาพสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น บางตอน เช่นตอนที่กล่าวร้องทุกข์แก่เทพเจ้า ซึ่งนางได้ใช้วาทาจากวาทากระด้างยิ่งนักว่า

"เทพเจ้าผู้มีนามว่าโลกมาลทั้งหมด ไม่มีเลยหรือหนอ ไม่มีอยู่หรือ หรือ พากันตายเสียแล้ว ท่านจึงไม่ช่วยสามีที่รักของข้าพเจ้า"⁷⁹

วาทานี้สะท้อนให้เห็นลักษณะก้าวร้าวไม่สอดคล้องกับบุคลิกโดยทั่วไป* แต่ เพียงชั่วระยะเวลาต่อมา นางก็กลับแสดงให้เห็นถึงความสุภาพอีกครั้งเมื่อพระอินทร์ช่วย

77 พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 527.

78 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

79 พระธรรมลิลิต (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาคก, หน้า 150.

* ชาคกัญญกถาประกอบด้วยชาดาและอรรถกถา ซึ่งทั้งสองอย่างนี้เป็นผลงานของผู้แต่งคนละคนและคนละยุคสมัย เมื่อประกอบกันเข้าแล้วอาจแลเห็นความเหลื่อมล้ำในแง่สำนวนอย่างเห็นได้ชัด ฉะนั้นการวิเคราะห์ตัวละครบางตัวจึงอาจมีปัญหาคันเนื่อง มาจากความเหลื่อมล้ำของสำนวนนี้ด้วย.

ให้กษัตริย์ฟื้นคืนได้ ดังที่ว่า "ข้าแก่ท่านพรหมณ์ผู้เป็นเจ้า ฉันขอไหว้เท้าทั้งสองของท่าน ผู้มีความเอ็นดู มารดสามีผู้พิถีพิถันซึ่งเป็นก่าพรว้า รารณายังนักด้วยน้ำอมฤต คิฉันได้ชื่อว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยสามีผู้เป็นที่รักยิ่งแล้ว"⁸⁰

ในแง่ข้อบกพร่องอื่น ๆ ของนางกษัตริย์ในจินตนิพนธ์ชาคกก็มีท่านเองเกี่ยวข้องกับในจินตนิพนธ์คำฉันท์ เช่น ความเผอเรอเพเลิดเพเลินมิได้ระวังภัยจนกษัตริย์ต้องถูกท้าวร้าย และการละเมิดประมาณท้อสามีขณะที่กำลังเสว้าโศก แก่นางกษัตริย์ในจินตนิพนธ์ชาคกดูเหมือนจะมีความบกพร่องกว่าในจินตนิพนธ์คำฉันท์ เช่น เมื่อจินตนิพนธ์ถูกยั้งล้มลงนางมิได้แลเห็นในทันที ซึ่งแสดงว่านางมิได้มีจิตใจจดจ่อต่อสามีทุกขณะจิตอย่างนางกษัตริย์ในจินตนิพนธ์คำฉันท์ และยิ่งไปกว่านั้นในขณะที่กำลังเสว้าโศกนางกษัตริย์ยังได้ซ่อนเคียวสามีขึ้นหนุนตักอีกด้วย ทั้งนี้แม้เพียงการแกะกล่องศิระสามีก็เป็นสิ่งที่โบราณห้ามขาดสำหรับสตรีอยู่แล้ว ตัวอย่างเช่นในรามเกียรติ์ ตอนผูกยมทศกัณฐ์ นางมณฑโตได้กล่าวถึงไว้ชัดเจนว่า

"อันสตรีจะซ่อนเคียวศิว
แม้มากรกว่าท้าวเสียดีกว่า"⁸¹

นางกษัตริย์ยังชั่ววางศิระกษัตริย์บนตักอีกด้วยซึ่งเป็นสิ่งไม่สมควรอย่างยิ่ง นอกจากนี้แล้วนางก็ยังอุ้มสามีเช่นเดียวกัน นับว่านางกษัตริย์ในจินตนิพนธ์ชาคกได้กระทำละเมิดท้อสามีถึง 3 สถานด้วยกัน

ข้อบกพร่องต่าง ๆ ของนางกษัตริย์ในจินตนิพนธ์ชาคกปรากฏอยู่ในส่วนที่เป็นอรรถกถา ซึ่งมีความขัดแย้งกับบุคลิกลักษณะของนางในส่วนที่ปรากฏในคาถาอย่างเห็นได้ชัด ฉะนั้นการที่จะกล่าวถึงลักษณะนิสัยใจคอของนางอย่างรวม ๆ ไปทั้งเรื่องจึงเป็นการยาก นอกจากจะพิจารณาจากเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งซึ่งควรเป็นส่วนคาถา อันเป็นส่วนที่บทบาทบุคลิกลักษณะของนางปรากฏมากที่สุดและเด่นชัดที่สุด ทั้งคาถาก็นับว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของชาคกทุกเรื่อง ในกรณีนี้อาจทำให้กล่าวได้ว่านางเป็นผู้ที่มีความสุขุมนุ่มนวลสุภาพ

⁸⁰ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 327.

⁸¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), 7 : 194.

ละเมียดละไม ต่างจากนางกนิณีในจันทกนิณรคำฉันท์ ซึ่งมีความอ่อนโยนเป็นบางครั้ง เบื้องหน้าเป็นบางครั้ง และไม่มีความสุขนุ่มนวลละเมียดละไมเท่านางกนิณีในจันทกนิณรชาดก

3.4.3 ท้าวพรหมทัต ในจันทกนิณรคำฉันท์และจันทกนิณรชาดก มิได้กล่าวว่าท้าวพรหมทัตมีรูปลักษณะอย่างไร เพียงแต่กล่าวตรงกันว่าเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี ท้าวพรหมทัตนี้จันทกนิณรคำฉันท์ระบุว่า เป็นผู้ใญ่บุญด้วยไอศูรยสมบัติ และเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ มีศรัทธาคีลิตี เป็นอาวุช คังคำประพันธ์ที่ว่า

ปางก่อนยังมี ชัตติยาธิบตี อิศราภล้าหาญ
ทรงนามพรหมทัต สมบัติไอศาร ทาวเชอโคพาน กรุงไกรโอดวัล
นามเมืองภารา ฌศรีโสภา อเนกเนืองนร
กว้างสิบสองโยชน พลใจแจจัน เสนาพลชั้น เจตโกฏกณนา
ท้าวขรอิทธิฤทธิ์ มีษรศักคิลิตี อิทธิเวทศักกา
เนาในไพรชน พิมลไอห่า สติคยแทนมหา เนาวรัตน์รุ⁸²

ท้าวพรหมทัตคงจะเป็นพระราชผู้ทรงเกียรติคุณเทียบพร้อมถ้าไม่เป็นผู้ตั้งอยู่ในความประมาท ซึ่งความประมาทครั้งนี้น่าความอภัยศเลื่อมเสียมาสู่ตนเองและก่อความทุกข์ร้อนแก่ผู้อื่นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เป็นเพราะได้ปล่อยใจให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสโดยปราศจากสติเหนี่ยวรั้ง ท้าวพรหมทัตมีความลุ่มหลงยินดีในรูปโฉม และนำเสียงอันไพเราะจวบใจของนางกนิณี คังที่ว่า

งามโฉมเฉกเฉลา พริ้งเพริศพรวยเพร่า เอี่ยมมองคอไพ
กรายกรซอนเลบ เก็บบุษมาไล ร่องเรื้อยเนือยใจ ไพรเราะเสาวนี้
ท้าวแสนพิศวง ใครไค้เอกองค์ พิรมย์เนาศี
ยิ่งพิงยิ่งเพร่า เสนาะวาที ทาวเคลิมสมประดี กลลัคลุ่มหฤา⁸³

ท้าวพรหมทัตตกอยู่ในอำนาจของราคกิเลสคือความยินดีพอใจ และเมื่อพอใจแล้วก็เกิดความโลภ ปรารถนาจะได้นาง ท้าวพรหมทัตแสดงให้เห็นว่าได้เคล็ดไปตามแรงของกิเลสอย่างปราศจากการยับยั้ง โดยการคิดอ่านจะกระทำการ เพื่อให้ตนสมความ

⁸²จันทกนิณรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 218.

⁸³เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 219.

ปรารถนา เมื่อเห็นว่ามีอุปสรรคขัดขวางความปรารถนาของตน คือ พระจันทกนิทรซึ่ง
เป็นคู่ของนาง ก็มุ่งร้ายคิดสังหารเสียด้วยอำนาจความหลงอันเป็นมิจฉาธิฐิ ท้าว
พรหมทัตเห็นว่า เมื่อนางจันทกนิทรปราศจากสามีแล้วก็จะว่าเหว่ ซากที่ทิ้ง และในขณะที่
ที่เต็มไปด้วยความเศร้าโศกทุกข์ร้อนนางย่อมต้องการผู้ปลอบประโลมด้วยความเห็นอก
เห็นใจ ซึ่งท้าวพรหมทัตก็จะถือโอกาสนี้ไถ่ทางโดยง่าย ดังที่ว่า

"จำล้างสวามิภักดิ์ พลคปลงเปลื้องปลัด ลับลวงลาญชี
พิตรแล้วจักโลม ชมโฉมมารศรี เหนนารถกนิริ จักจงเสนาหา"⁸⁴

ความคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าท้าวพรหมทัตเป็นนักฉกฉวยโอกาส ด้วยการ
ถือประโยชน์จากความทุกข์ของผู้อื่น และความทุกข์นั้นก็เกิดจากเล่ห์กลและการกระทำ
อันชั่วร้ายของตนเอง

ท้าวพรหมทัตสามารถสังหาร พระจันทกนิทรได้โดยง่าย ในขณะที่พระจันทกนิทร
กำลังเพลิดเพลินมิไคร้ว่าภัยมาถึงตน

การลอบสังหารกนิทรผู้ไร้อาวุธและไร้หนทางต่อสู้ป้องกันตนนั้นนอกจากจะ
เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเอารักเอาเปรียบอย่างน่าละอายแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่า
ท้าวพรหมทัตเป็นผู้ฉลาดเฉลียวเป็นอย่างยิ่งอีกด้วย การที่ท้าวเขอเลือกวิธีลอบสังหาร
แทนการต่อสู้กันซึ่งหน้าก็เพราะ เกรงว่าการต่อสู้ในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ต้องประกาศตน
อย่างเปิดเผย นางกนิทรย่อมจะไม่ยอมปลงใจ อันจะทำให้พระองค์ต้องหาวิธีเอาชนะ
นางได้อย่างลำบากยิ่งขึ้น

ท้าวพรหมทัตเป็นนักรบที่ "ชรงอิทธิฤทธิ์" แต่ก็เป็นผู้พ่ายแพ้แก่อำนาจกิเลส
ไร้ทิวไร้ออกตัญญู มีความเห็นผิดเป็นชอบ ใช้ความสามารถของตนในทางที่ผิด การลอบ
สังหารกนิทรผู้ไร้อาวุธและไร้หนทางต่อสู้ป้องกันตนเป็นการกระทำที่ปราศจากเกียรติยศ
และไม่น่าให้อภัยอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ดี ในจันทกนิทรคำฉันท์ท้าวพรหมทัตเป็นผู้ที่มีความฉลาดในเชิงวาท
ถ้อยคำที่ใช้เรียกขานนางกนิทรทุกคำล้วนมีความนุ่มนวลระคนยกย่องเอาใจในที่ เช่น

⁸⁴จันทกนิทรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 219.

สมรแม่เมือง มิ่งเขาวมาลย์ พระนุช และนฤมล เป็นต้น ท้าวพรหมทัตกล่าวขลุ่ยแก่
โศภในการกระทำที่อ้างว่าไม่มีเจตนาควายน้ำเสียงที่อ่อนโยนและจริงใจ แล้วกล่าว
ปลอบประโลมอย่างน่าฟังว่า

ว่าเจ้าเขาวมิตรพิศไม	เอี่ยมมองคอไพ	วิเศษประเสริฐสุนทร
แม่อุยากรรแสงโศกา	เบนุผลเวรา	พิศดาจึ่งทองสรทง
ที่ไม่จงจิตรจำนง	แกลงราญผลานองค์	นเรศพระปิ่นกิงรา
ที่ไลตามศุภมฤดา	แฉลงมุลาคสาตรา	ประจวบประจบสองค์
ผลกรรมท้าวชามันคง	คานุในศรชรง	มาตองพระกายวายชนม์
โศภที่ฉีกแลวนฤมล	แม่อยากังวล	ควยสพอันสูญสาขานร ⁸⁵

นอกจากนี้แล้ว ยังได้ว่าวอนอย่างอ่อนหวานในตอนท้ายด้วยว่า

"จักเชิญสมรแม่เมืองไป	เปนปิ่นปกไอ	ถวัลนิเวศเจษฎา
พระนุชอย่าหน่ายเสนา	จงมีกรุณา	มนัสน้อมมนเริยม" ⁸⁶

ลักษณะการ แสดงออกถึงความอ่อนโยนเหล่านี้ อาจจะเป็นการ แสแสรัง
แต่เป็นที่น่าสังเกตที่ว่าท้าวพรหมทัตได้เคยแสดงความรู้สึกที่ดูเหมือนจะเป็นความจริงใจ
มาแล้ว เช่นในบทว่าฟังที่ว่า

"นางจักอายองค์ ไม่จงจิตรประวิง เป็นยอกพญาหญิง ยากสุกแสนทวี"⁸⁷

จะเห็นได้ว่า ความคิดคำนึงของท้าวพรหมทัตตอนนี้ดูเหมือนจะแฝงความ
เห็นอกเห็นใจ และความอ่อนโยนยกย่องนางกิงนรีด้วย

เราไม่อาจทราบได้ว่าท้าวพรหมทัตมีความจริงใจก่อนนางกิงนรีอย่างแท้จริง
หรือไม่ เพราะมีความเป็นไปได้ทั้งสองทาง ทางหนึ่ง ท้าวพรหมทัตอาจมิได้มีความ
จริงใจเลย เพียงแต่กล่าวไพเราะโลมโล่เพื่อให้นางหลงเชื่อเท่านั้นโดยมิได้มีความ
จริงจังกับวาจาอื่นแต่อย่างใด ความเป็นไปได้ข้อนี้สอดคล้องกับพฤติกรรมเบื้องต้นของ
ท้าวพรหมทัตที่ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่อาจกระทำใ้ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ได้สมดัง

⁸⁵ จันทกิงนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 221.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 219.

ความปรารถนาเท่านั้น อีกทางหนึ่ง ท้าวพรหมทัตอาจมีความจริงใจค่อนข้างจริง แม้จะ
 ได้กระทำการรุนแรงในเบื้องต้นก็ตาม ความปรารถนาในตัวสตรีที่พึงใจอย่างแรงกล้า
 จนสามารถกระทำผิดทำนองคลองธรรมได้ หากจะกล่าวไปแล้วก็มีได้มีแต่ท้าวพรหมทัต
 นี้เท่านั้น แม้พระยาครุฑก็ยังลักพานางกาที่ไปยังที่อยู่ของคน ในกรณีนี้ท้าวพรหมทัตอาจมี
 ความอ่อนโยนจริงใจค่อนข้างก็เป็นได้ ซึ่งความเป็นไปก็ข้อนี้มีพื้นฐานสอดคล้องกับ
 พฤติกรรมในตอนสุดท้ายของเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า โดยแท้แล้วท้าวพรหมทัตมิได้เป็นผู้มี
 จิตพยายามฆ่า วาจาบริภาษตำหนิของนางจันทกนิษฐีสามารถหยุดยั้งท้าวพรหมทัตได้ และ
 ก่อให้เกิดความรู้สึก "อภัยศอายองค์" เมื่อเห็นกิริยาวาจาของนางแล้ว "จางใจมิ
 ได้จางง" ท้าวพรหมทัตมิได้ทอปากต่อคำกับนางจันทกนิษฐีสืบไป แม้จะมีความ
 "เคืองแค้นวิฆา" ก็ตาม ความโกรธเคืองนี้ดูเหมือนจะเกิดจากความอภัยศอามากกว่า
 ความไม่สมปรารถนา ทั้งนี้เพราะนางจันทกนิษฐีได้โจมตีด้วยวาจาอย่างตรงเป้า ทำให้
 ท้าวพรหมทัตได้คิด เมื่อคิดก็เกิดความอภัยศ และเมื่ออภัยศก็โกรธ แต่เมื่อโกรธก็มีได้
 กระทำการตอบโต้ใด ๆ แก่นางด้วยความปลอดภัย แสดงว่าท้าวพรหมทัตมิได้มีความหยาบ
 ร้ายในกมลสันดานอย่างถึงที่สุด ลักษณะดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าท้าวพรหมทัตอาจมี
 ความรักความพอใจในนางจันทกนิษฐีจริง แม้ความรักนั้นจะมีพื้นฐานเบื้องต้นมาจาก
 ความปรารถนาทางกายเท่านั้นก็ตาม

จันทกนิษฐีคำฉันทุเหมือนจะแสดงให้เห็นว่า การกระทำผิดของท้าวพรหมทัต
 มิได้เป็นเพราะพื้นฐานจิตใจอันชั่วร้าย แต่เป็นเพราะความประมาทขาดสติ เมื่อมีสิ่งมา
 กระตุ้นก็ปล่อยจิตใจให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสโดยง่าย และเคลิบไปตามกระแส
 กิเลสซึ่งทวีความแรงกล้าขึ้นเพราะปราศจากการเหนี่ยวรั้ง จนต้องก่อบาปเวร ก่อทุกข์
 ให้แก่ตนและผู้อื่น

ส่วนในจันทกนิษฐีชาตก ท้าวพรหมทัตเป็นผู้มีความหยาบคายร้ายกาจใน
 กมลสันดาน เมื่อแลเห็นนางกนิษฐีแล้วมีความพอใจก็คำริว่า "เราจักยิงกนิษฐีนั้นให้
 ถึงความสิ้นชีวิต แล้วสำเร็จอยู่ร่วมด้วยนางกนิษฐีนี"⁸⁸ ท้าวพรหมทัตกระทำการ
 โหดร้าย สังหารกนิษฐีเพราะความปรารถนาที่หยาบช้ำต่อนางกนิษฐีโดยมิได้มีเจตนา

⁸⁸ พระธรรมลิวธิชัย (ผู้แปลและเรียบเรียง), นิบาตชาตก, 15 : 151.

ที่จะรักใคร่กันอย่างจริงจังเลย ท้าวพรหมทัตไม่ละอายต่ออาปและไมไหวสะเพื่อนต่อคำสาปแช่งของนางกนิษฐีกลับซ้ำกล่าววาจาแสดงความหวังประโยชน์ของตนต่อไปอีกว่า "คุณนางจันทา ผู้มีนัยน์ตาบานคังคอกไม้ไผ่ เธออย่าร้องไห้ อย่าเศร้าโศกเลย เธอจักได้เป็นอัครมเหสีของฉันทัน มีเหล่านารีในราชสกุลบูชา"⁸⁹

ท้าวพรหมทัตรู้ว่านางกนิษฐีกnowsคนเป็นผู้สังหารกนิษฐีสามีของนาง แต่มิได้ขอลุแกโทษหรือกล่าวแสดงความเสียใจในความผิดของตน ราวกับว่าสิ่งที่ได้กระทำลงไปแล้วนั้นมีความชอบธรรม วาจาของท้าวพรหมทัตเรียงแฝงไว้ซึ่งความวางอำนาจ แสดงให้นางกนิษฐิระหนักว่าท้าวพรหมทัตเป็นผู้อยู่ในฐานะที่เหนือกว่า และขอเสนอที่หยิบยื่นให้ก็เป็นความกรุณาที่นางกนิษฐิพึงยอมรับ เมื่อนางกนิษฐิกล่าวยืนยันปฏิเสธอีกครั้ง ท้าวพรหมทัตก็รู้ว่าคนสิ้นหวังแน่นอน เพราะขณะนั้นนางกนิษฐิได้บินขึ้นไปเกาะบนยอดเขา เมื่อไม่สามารถทำอันตรายนางได้ ท้าวพรหมทัตก็แสดงอาชุกฤตย์และความรู้สึกที่แท้จริงออกมา โดยการประทุษร้ายนางด้วยวาจาเยาะหยามเสียคแห่ง เพราะความเป็นพาลว่า "แะนางกนิษฐิผู้ชัชลาภ มีความรักใคร่ต่อชีวิต เจ้าจงไปสู่ป่าหิมพานต์เกิดมฤคอื่น ๆ ผู้บริโภคกฤตญาและกะลาพัก จักยังรักใคร่ยินดีต่อเจ้า"⁹⁰

ซึ่งวาจານี้แสดงความคหุหมิ่นเหยียดหยามนางกนิษฐิอย่างเปิดเผย นับว่าเป็นการกระทำที่ชั่วช้าน่ารังเกียจ และเป็นกรชั่วแเคิมนางอย่างโหดร้าย ทั้ง ๆ ที่นางกำลังเศร้าเสียใจเพราะการกระทำของท้าวพรหมทัตนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ในจันทรกนิษฐิชาคกท้าวพรหมทัตได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะอันชั่วร้ายของคนพาลสันคานบาป หนาแน่นด้วยกิเลสอันหยาบช้า ไม่มีสิ่งใดทำให้เกิดความสำนึกถึงความผิดชอบชั่วดีได้เลย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่ทำให้ตัวละครตัวนี้ในเรื่องทั้งสองมีความแตกต่างกัน โดยในจันทรกนิษฐิชาคกตัวละครตัวนี้เป็นสื่อที่ใช้แสดงความชั่วเพื่อเปรียบเทียบให้ความที่มีคุณคเณเห็นชัดยิ่งขึ้น

⁸⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 27 : 326.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

3.4.3 พระอินทร์ ในจันตกินนรคำฉันท์และจันตกินนรชาดก พระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชมีบทบาทในการช่วยเหลือจันตกินนร โปธิสัตว์ให้รอดพ้น จากความตาย โดยนำน้ำอมฤตลงมาพรมพระจันตกินนร นอกจากนั้นแล้วก็เป็นผู้ให้ โอิวาทแก่จันนรและกินนรด้วยกัน

ในเรื่องทั้งสอง พระอินทร์มีบทบาทตรงกันทุกประการ แต่มีความต่างในแง่รายละเอียดอยู่บางประการที่ทำให้พระอินทร์ในจันตกินนรคำฉันท์มีความเด่นกว่าพระอินทร์ในจันตกินนรชาดก

ในจันตกินนรคำฉันท์ พระอินทร์เป็นผู้มีคุณอย่างใหญ่ต่อพระจันตกินนร เพราะนอกจากจะเป็นผู้ช่วยเหลือให้พ้นแล้ว ยังเป็นผู้แนะนำสั่งสอนตักเตือนเกี่ยวกับ หลักการปฏิบัติตนเพื่อการดำเนินชีวิตโดยสวัสดิภาพ และเพื่อให้เกิดประโยชน์ในโลกนี้ และโลกหน้า อันเป็นสิ่งที่ผู้สร้างสมบารมีจะพึงสังวรยึดมั่น นั่นคือ หลักอปมาทธรรม

พระอินทร์ได้ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องผิดพลาดของพระจันตกินนรจนเป็นเหตุให้ ได้รับอันตรายโดยกล่าวว่า

ฮา ๆ พระมิ่งมง	กฤเทพรหมมาน
จักเนาพนัสถาน	อยาประมาณล เมิกคน
ยินร้ายแลยินดี	จงอย่ามีในกระมล
สุขุมประพฤตคน	เปนมัชฌิมปานกลาง ⁹¹

อีกทั้งยังได้กล่าวถึงภัยซึ่งควรระมัดระวังว่า

ไทยมีในโลโลก	จตุโรสำหรับชาย
ราชาพญาราย	แลโจรอาคินี
อุทุกไทยยัง	อปิฉมังจรวา
คฤคณเปนเวรี	ทุมจิตรจปองมลาญ ⁹²

ภัยทั้ง 4 ประการที่พระอินทร์กล่าวถึงได้แก่ ราชภัย โจรภัย ภัยธรรมชาติ และภัยจากผู้จองเวรคิดร้าย ซึ่งในเรื่องนี้อาจเรียกได้ว่าพระจันตกินนรประสบภัย

⁹¹ จันตกินนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 225.

⁹² เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก, หน้า 226.

จากพระราชดำรัสซึ่งประพาศิตนเยียงโจรและประทุษร้ายต่อพระจันทกนิทรด้วยความประสงคร้าย

ในการรอกพันจากภัยต่าง ๆ พระอินทร์กล่าวสอนว่า ให้ยึดมั่นในความไม่ประมาทโดยเจริญพรหมวิหารธรรม เพราะว่า

"จักเป็นกำแพงไชย   ประกานกันซึ่งอันตราย"⁹³

นอกจากนี้พระอินทร์ยังได้หยิบยกเอาการกระทำของท้าวพรหมทัตมาเป็นอุทาหรณ์ในการสอนด้วยว่า

ใครโลกแลหลงกาม	มุกุณโทษจถึงมอร
ทันหากฤดาสาร	ชื่อทุกขสมทไท
อันอาจนาศักดิ์	โหนิวักคันไล
สุชาติชราไทย	พญาธิแลมรณัง" ⁹⁴

จะเห็นได้ว่าคำสอนของพระอินทร์นั้นค่อนข้างจะเป็นข้อธรรมชั้นสูงลึกซึ้ง เพราะสำหรับ

"พ่อผู้ว่าเพญโทท   ธิญาณยศจงพิง"⁹⁵

และเป็นการสอนที่มีระบบ คือชี้ให้เห็นข้อบกพร่อง ข้อควรระวัง วิธีการแก้ไข และชี้แนะความคิควันเป็นคุณประโยชน์สำหรับการปฏิบัติตนต่อไป

พระอินทร์ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท การช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ เป็นสิ่งควรกระทำเพราะ "จักมีคุณล้ำสัทธมา" ก็มีได้ละเลย เร่งกระทำโดยเร็ว ดังที่ว่า

"มิเรมิไค้อนุกุล   เที่ยงท้าวจักสุญ   ชีวิทรด้วยฤทธิสาครา
ทริะเสจรสมเคจวชิรา   จากดาวคิงษา   สุนุมประเทศไพโรสาร"⁹⁶

⁹³ จันทกนิทรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 226.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 227.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 224.

พระอินทร์มีความเมตตาการุณาแก่พระจันทกินนรและนางจันทกินนรี เพราะรู้ว่า ทั้งสองเป็นผู้ทรงคุณธรรมแต่ก็อดไม่ได้ที่จะทดสอบความคิดของนางกินนรีให้ประจักษ์ โดย ใต้แปลงร่างเป็นพราหมณ์ชราร่างร้าย การกระทำเช่นนี้จะทำให้พระอินทร์ได้ทราบว่า นางกินนรีเป็นผู้มีปัญญาหยั่งเห็นหรือไม่ เนื่องจากสังขาร เป็นของไม่เที่ยง ไม่ควรลุ่มหลง ผู้มีปัญญาย่อมใช้พิจารณาญาณเพ่งเล็งถึงคุณลักษณะภายในมากกว่ารูปลักษณะภายนอก ถ้านาง กินนรีเป็นผู้ดีที่อยู่ในสังขารก็จะแสดงอาการคุณมีนรังเกียจ ไม่เคารพยำเกรงพราหมณ์นั้น ซึ่งการทดสอบของพระอินทร์ก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพราะนางกินนรีต่างจากท้าวพรหมทัต ที่นางไม่ถือความสำคัญในรูป การแปลงเป็นพราหมณ์ชราร่างร้ายนี้ นอกจากจะเป็นการ ทดสอบปัญญานางกินนรีแล้วยังเป็นการ เน้นให้ตระหนักในความคิดเรื่องสังขารด้วย ทั้งนี้ พระอินทร์กล่าวว่า

ผู้ใดประมาทมัว	บมิเห็นในสังขาร
เปนทางสลลมาร	จิจจุราชจะรวา
แม่ไครบโคปราศ	สทธิสมประธาตี
เปนมัคควิตี	จะเมื่อโมกขนฤพาน ⁹⁷

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าคำสอนของพระอินทร์ แม้จะค่อนข้างมีความลุ่มลึก ในทางธรรม แต่ก็ยังเป็นประโยชน์เหมาะสมอย่างยิ่งแก่พระจันทกินนร โพธิสัตว์และนางกินนรี ผู้สร้างสมบารมีเพื่อการบรรลุธรรมชั้นสูงในที่สุด นับว่าในจันทกินนร คำฉันท์พระอินทร์มี บทบาทเป็นผู้มีอุปการคุณแก่พระจันทกินนร โพธิสัตว์ยิ่งไปกว่าพระอินทร์ในจันทกินนร ซาก

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าตัวละครทุกตัวในจันทกินนร คำฉันท์ถูกมอง ในแง่บุคลุชนที่อาจทำผิดและถูกไต่ ขึ้นอยู่กับว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความประมาทหรือไม่ ชื่อน่า สังเกตเกี่ยวกับตัวละครในเรื่องทั้งสองคือ แม้ว่าตัวละครเหล่านั้นจะมีบทบาทเหมือนกัน ก็ตาม แต่ก็มี ความแตกต่างกันอยู่บ้าง ในแง่บทบาท บางตัวมีบทบาทเกินขึ้น เช่น พระอินทร์ และบางตัวมีบทบาทน้อยลง เช่น พระจันทกินนร ส่วนในแง่ลักษณะนิสัยใจคอ ตัวละคร บางตัวมีความแตกต่างจากในจันทกินนร ซากอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าจะยังคงมีบทบาท พฤติกรรมเดียวกันก็ตาม เช่น นางจันทกินนรีและท้าวพรหมทัต เป็นต้น ลักษณะตัวละคร ทั้งหมดคงกล่าวแสดงให้เห็นว่าจันทกินนร คำฉันท์มีพัฒนาการจากจันทกินนร ซากอย่างน่าสนใจ

⁹⁷ จันทกินนรคำฉันท์, ภาคผนวก, หน้า 226.

จากการศึกษาองค์ประกอบทั้งหมดของวรรณคดีเรื่องนี้จะเห็นว่า จันทกนิทร คำฉันท์มีโครงเรื่องที่ คือมีความขัดแย้งที่สำคัญอันได้แก่ความขัดแย้งระหว่างบุคคลซึ่งก่อให้เกิดการกระทำเป็นเรื่องราวขึ้น นับว่ามีความสอดคล้องกับแก่นเรื่องซึ่งเป็นหลักกรรมอันเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการกระทำของบุคคล ในค่านเนื้อเรื่อง จันทกนิทร คำฉันท์ก็นำรายละเอียดของเรื่องมาจากจันทกนิทรชาดก โดยมีการปรับเปลี่ยนเหตุการณ์บางตอนให้สอดคล้องเหมาะสมกับการเสนอแก่นเรื่องใหม่ ทว่ายังคงรักษาลักษณะเนื้อหาค่อนข้างใหญ่ไว้ให้คล้ายคลึงกับต้นเค้าเดิม แก่นเรื่องใหม่ของจันทกนิทร คำฉันท์เป็นหลักกรรมสำคัญซึ่งถูกหยิบยกนำมาใช้ตีความจันทกนิทรชาดกได้อย่างปราศจากความขัดแย้ง แม้จะเป็นแก่นเรื่องใหม่มิใช่แก่นเรื่องที่สร้างสรรค์โครงเรื่องและเนื้อเรื่อง แต่เดิมก็มีความสอดคล้องกลมกลืนกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี ส่วนตัวละครทุกตัวก็มีลักษณะเหมาะสมสอดคล้องกับแก่นเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวละครที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินเรื่องได้ถูกปรับลักษณะและบทบาทเพื่อให้สามารถสนับสนุนแก่นเรื่องได้อย่างเต็มที่ด้วย ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าจันทกนิทร คำฉันท์มีองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กลมกลืนกันดี และองค์ประกอบต่าง ๆ นั้นก็มีบทบาทในการช่วยสนับสนุนองค์ประกอบอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่นเรื่อง ให้มีความเด่นชัดและสามารถสร้างเอกภาพให้แก่เรื่อง ลักษณะดังกล่าวทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าจันทกนิทร คำฉันท์มีพัฒนาการจากเรื่องอันเป็นต้นเค้าเดิมจนมีความเด่นเฉพาะตัวที่น่าสนใจยิ่ง นับว่าเป็นความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่งที่ทำให้วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าเฉพาะไม่ซ้ำแบบกับเรื่องอันเป็นต้นเค้าเดิม